

ANADOLU - AÖF
AÇIK ÖĞRETİM FAKÜLTESİ
DERS NOTLARI
(VİZE - FİNAL)

ZİHİN FELSEFESİ

0.332 353 78 75

www.zaferfotokopi.com

www.fotokopiturkiye.com

ZAFER FOTOKOPİ SINAVLARINIZDA BAŞARILAR DİLER.

FEL306U-ZİHİN FELSEFESİ

Ünite 1: Zihin Felsefesi Nedir?

Zihin Felsefesinin Kapsamı

Zihin felsefesinin de diğer felsefe disiplinleri gibi kendine özgü sorunsalları vardır. Bu sorunsallar, zihinsellik ve zihnin nitelikleriyle ilgilidir. Bu sorunsallar nelerdir ve bunları felsefenin diğer alanlarına ilişkin sorunsallardan ayıran özellikler nelerdir? Ayrıca zihin felsefesinin sorunsallarını psikolojinin, bilişsel bilimlerin, nörolojinin zihinsellik ve zihnin nitelikleriyle ilgili sorunsallardan ayıran temel özellikler nelerdir?

Bilinç kavramı salt bir uyanık olma durumunun yanı sıra kendi kendinin farkında olmayı, kendilik bilincine kadar giden farklı zihinsel durumları ifade etmekte kullanılır.

Zihin kavramı felsefeye modern çağla giren bir kavramdır. Ortaçağdaki karşılığı ruh kavramıdır.

Zihin felsefesi, genel bir çerçevede tanımlanacak olursa özellikle bilincin doğası, ne tür şeylerin bilinçli olduğu ya da olabileceği ve yalnızca bilinç sahibi varlıkların sahip olabileceği her tür zihinsel olguyla ilgilenen bir felsefe dalı olduğu söylenebilir.

Öncelikle “bir zihne sahip olan bir varlık ya da yapı” “zihinsellik” kavramının açıklığa kavuşturulması sorunu vardır. Bir şeyin zihin sahibi sayılması, zihinsellik kazanması için gereken şartlar nelerdir? Makineler, yani bilgisayarlar ve robotlar da bizim gibi bir zihne sahip midir? Zihinsellik kavramı belli tek bir yanıtla cevaplanamayacak kadar karmaşık ve genel bir sorunsaldır.

İnanç zihin felsefesinde bilgi ile ilişkisi bağlamında ele alınır ve insanın duyular, sezgiler ya da hisler yoluyla algıladığı ve kavramlaştırdığı bir olgu olarak tanımlanabilir.

İkinci büyük sorun, belli zihinsel niteliklere, zihinsel olaylara ve durumlara, durumların birbirleriyle ilişkilerine ilişkindir. Kızgınlık, kıskançlık gibi duygular mutlaka hissedilmiş olma özelliğini taşımak zorunda mıdır? Bu duygular aynı zamanda inanç gibi bilişsel bir özelliğe de sahip midirler? Bir şeyin varlığına veya bilgisine inanmamız ne demektir.

Üçüncü sorunsal, zihinsel ve fiziksel niteliklere ilişkindir. Bu sorunsal, Descartes tarafından 300 yıl kadar önce ortaya atıldığından beri, zihin felsefesinin temel sorunsallarından birisi olan “zihin-beden sorunu”dur. Zihin-beden sorunu, insan varlığının özünde, salt fiziksel bir varlık mı, yoksa özünde düşünen bir varlık mı olduğu sorunudur. Bu sorun zihinsel yanımız ve fiziksel varlığımız arasındaki ya da daha genel olarak, zihinsel ve fiziksel nitelikler arasındaki ilişkiyi açık hale getirme ve anlaşılır kılmak sorunudur.

Zihin Felsefesinin Diğer Felsefe Disiplinleri Arasındaki Yeri

Zihin felsefesi genel olarak felsefe içinde merkezi bir yere sahiptir; zihin kavramı zihin felsefesinin temel kavramı

olmakla beraber epistemoloji (bilgi kuramı), metafizik ve dil felsefesinin de temel kavramlarından biridir. Zihin felsefesi felsefenin diğer disiplinleriyle birçok noktada kesişir. Örneğin; sanat felsefesi estetik yaşantılarla, etik ahlaki yaşantılar, bilgi kuramı duyum yaşantısıyla, hukuk felsefesi güdüler ve niyetlerle ve din felsefesi mistik deneyimlerle ilgilendiği gibi, aynı zamanda zihin felsefesiyle örtüşür.

Zihin felsefesinin büyük oranda örtüştüğü alanlardan birisi dil felsefesidir. Dil felsefesi ve zihin felsefesinin kesişim noktası, dilin düşünme için gerekli olup olmadığı konusunda ortaya çıkar.

Geleneksel olarak bütün felsefenin kökü sayılan metafizik gerçeğin temel yapısının sistematik bir incelemesidir. Metafiziğin en önemli alt dallarından birisi, varlığın hangi genel kategoriler içinde var olduğunu ya da var olabileceğini inceleyen ontolojidir. Zihin felsefesi, deneyimin öznelinin ontolojik konumları ve daha geniş var olanlar skalasındaki yerleri hakkında yorumlarda bulunur.

Yunanca on sözcüğünden, yani “olmak” fiiline eşdeğer olan einai fiilinin çekiminden türetilmiş olan ontoloji terimi, varlık kuramı demektir. Var olanın bilimi olarak tanımlanan ontoloji Aristoteles’in ilk felsefenin görevi olarak belirlediği varlık nedir, varlığın özü nedir gibi sorular üzerinde yoğunlaşır.

Zihin felsefesinin esas ilgisi, ana sorumluluğu, bilincin ve belli zihinsel olguların kavramlarının çözülmesidir. Psikolojinin esas ilgisiyse kavramların, kendilerinin kavramsal olarak incelenmesinden ziyade, bu kavramların ifade ettiği olguların deneysel olarak incelenmesidir.

Zihin Felsefesinin Temel Kavramları

Zihin kavramı; Zihin denince akla ilk gelen şey onun fiziksel olmayan bir şey, daha doğrusu düşünme kapasitesine sahip bir şey olduğudur. Düşünme kapasitesine sahip olmak, bir zihin sahibi olmak için hem gerekli, hem de yeterli koşuldur, çünkü eğer bir şey varsa bu şey, düşünme kapasitesine sahipse ya da bilinçli olma kapasitesine sahipse bunun mantıksal sonucu, hiç değilse bir zihnin var olduğudur.

Zihnin üç temel kapasiteye sahip olduğunu söyleyebiliriz; bunlar “bilgi” (bilme), “duygulanım” (duygular) ve “istenç” (isteme) olarak sıralanabilir. Bilgi içsel ve dışsal bilgi kaynaklarını, her türlü bilme edimini içerir. Duygulanım bedensel duyular, duygu ve hisler kadar kişilik özelliklerini de barındırır. İstenç alanı, bir eyleyici olarak, öznenin sahip olduğu arzular, güdüler, kararlar, niyetler, çabalamalar, eylemler, yapar gibi görünmeler gibi, edimler ve davranış özellikleridir.

Bu kapasiteler çeşitli zihinsel olguların varlığını açıklamaya yarar. Ayrıca zihinsel olgular, sadece üç kapasitenin altına alınamayacak kadar çeşitlilik göstermektedir.

FEL306U-ZİHİN FELSEFESİ

Ünite 1: Zihin Felsefesi Nedir?

Bu sınıflandırmanın aynı başlık altında birbirinden son derece farklı zihinsel olguları bir araya getirmek gibi de bir sakıncası vardır.

Günümüzde zihin felsefesindeki genel eğilim, herhangi bir sınıflandırma yapmaktan kaçınmak yönündedir. Çağdaş zihin felsefesinin en önemli katkılarından birisi, geçmişte aynı türden olduğu düşünülen zihinsel olgular arasındaki önemli farklılıkları göz önüne getirmek olmuştur.

Zihinsel olgular, birbiriyle çakışan, örtüşen, birbirine paralel giden ve ayrılan geniş bir bağlantılar bütünü olarak düşünülebilir. Böylesi bir bağlantılar bütününde çakışma noktaları olması kaçınılmazdır.

Düşünme kavramı; Düşünme tamamen zihinsel bir eylemdir. Düşünmenin büyük oranda dilde, bir dil aracılığıyla gerçekleştiği düşünülür. Düşünme “neyin düşünüldüğü” ve “ne düşündüğünü düşünme” olarak iki farklı anlamda ele alınabilir. Düşünülen şeyin doğru ya da yanlış olmasına bağlı olarak, düşünme de doğru ya da yanlış olabilir. Eğer düşünce varsa mutlaka üzerinde düşünülen bir şey de vardır.

Bilinç kavramı; Bir şeyi görmek, o şeyin bilincinde olmayı, onun farkında olmayı gerektirir. Göz bebeklerine gelen fizyolojik uyarın, yani ışık dalgaları, edilgin bir şekilde, nesneden gözbebeğine doğru iletilir. Ama kişinin nesnenin bilincinde olması aksi yönde gerçekleşir. Daha genel olarak, yalnızca sesler değil onların duyulması, yalnızca kokular değil onların koklanması, yalnızca dokunma, acı duyma değil ama onların hissedilmesi de vardır. Ve bir şeyi duymak, koklamak, hissetmek vb. saf bilinçlilik durumunu ifade eder.

Öznellik kavramı; Gerçek ya da olanaklı bütün zihinsel şeylerin deneyimlenmesini içeren bir terim olarak özne terimi ortaya atılabilir. Özne terimi burada, geniş anlamda duyma, algılama ve düşünme eylemlerini kapsayan, her türlü deneyimi yaşayan bir birey olarak kullanılmaktadır. Bu anlamda, zihin felsefesinin genel olarak deneyimin öznelinin felsefi olarak ne olduklarının, nasıl var olabildiklerinin ve diğer varlıklarla nasıl ilişkili olduklarının incelenmesi olduğu söylenebilir. Deneyimler yaşamak, özne olmak için hem gerekli, hem de yeterli koşuldur. Eğer bir şey bir deneyim yaşıyorsa bunun mantıksal olarak zorunlu sonucu, o şeyin bir özne olduğudur. Öznellik, kısmen kendimizi olduğumuz kişi olarak gözlememize, kısmen de olduğumuz kişi olmamıza bağlıdır.

Bireysellik kavramı; Bireysellik, en genel anlamda “bir birey olmak”tır. Bir birey olmak, kişinin olduğu kişi olmasıdır. Bireysellik sorunu kişinin kendi varoluşu sorunudur. Her şeyin kendi kendisiyle özdeş olması gereklidir. Yani, her bir şeyin yalnızca kendi olduğu şey olması ve başka bir şey olmaması mantıksal bir zorunluluktur. Bu bireyler için de geçerlidir.

Kendilik kavramı; Kendilik kendi kendisinin bilincinde olan bir bireyin durumunu ifade eder.

Yani, bir kendilik, bir birey olduğunun bilincinde olan bir bireydir. Kendilik olmanın yeterli koşulu, bir bireyin kendi olduğu birey olduğunun bilincinde olması ve bunun bilincinde olan birey olduğunun bilincinde olmasıdır.

Zihinsel Olanın Bir İşareti Var Mıdır?

Felsefeciler tarafından, zihinselliğin işareti olarak, zihinsel olguları ve nitelikleri zihinsel olmayandan ayıracak bir ölçüt olarak, çeşitli özellikler ortaya atılmıştır.

Epistemolojik Ölçüt; Dışınızdaki bir çürük nedeniyle şiddetli bir diş ağrısı çektiğinizi düşünün. Dışınızın durumu değil, ama yaşadığınız diş ağrısı zihinsel bir olaydır. Bu ayrımın temeli nedir? Ayrım, iki olgunun bilgisini elde etme yolumuzdaki farklılıktan kaynaklanır:

Doğrudan (veya dolaysız) Bilgi; “Dışının ağrıdığını nasıl biliyorsun?” sorusuna vereceğimiz cevap “sadece biliyorum” olur. Dışınızın ağrıdığı bilgisi, bu anlamda, doğrudan ve dolaysızdır. Ama dışınızın fiziksel durumuna ilişkin bilginiz kanıt, genellikle de dışı tarafından verilen kanıtı dayanır.

Kişiyi Özel Olma ya da Birinci Şahıs Önceliği; Önceki eleştiriye verilebilecek olası bir cevap, kendi zihinsel durumlarımızın bizim için özel olduğunu, yani herkesin bildiği gibi, belli bir zihinsel duruma, onu deneyimleyen öznenin kendisi tarafından erişilebileceğini hatırlatmaktır. Diş ağrısı durumunda, böylesi bir öncelikli durumda olan kişi dışınız değil, sadece sizsiniz. Belli zihinsel olayların bilgisi birinci şahıs ve üçüncü şahıs arasında bir asimetri gösterir. Oysa fiziksel olayların veya durumların bilgisi böyle bir asimetri göstermez.

Yanılmazlık ve Kişiyi Özel Olma; Zihinsel olaylar veya en azından acı, ağrı ya da diğer duymalar söz konusu olduğunda, kişi onları deneyimleyen kendisi mi yoksa başkası mı olduğu konusunda hata yapmaz. Zihinsel olayların, kişinin kendisi için, özel olmasının temelinde bu fikir vardır. “Kendine özel olma” yanılmaz olmanın karşıtıdır. Bir durum ya da olay meydana geldiğinde, kişi onun meydana geldiğine inanıyorsa aslında daha doğrusu, onun meydana geldiğini biliyorsa o durumda o olay zorunlu olarak kişiye özeldir.

Her zihinsel olayın ve durumun bilgisel özelliklere sahip olmadığı açıktır. İlk olarak, davranışlarını etkilediği besbelli olduğu halde, kişinin farkında olmadığı, hatta üzerinde düşündüğünde o zihinsel durumları yaşadığını reddettiği “bilinçdışı” veya “bilinçaltı” (Freud bilinci buzdağına benzeterek bilinç, bilinçaltı ve bilinçdışı olarak üç katmandan oluşan bir zihin modeli ortaya koymuştur. Buzdağının su yüzeyinden görünen kısmı olan bilinç kişinin bilincinde olduğu, yani farkındalık eşiğinin üstünde kalan her türlü düşünce ve algılardır. Bilinçaltı, buzdağında su seviyesinin hemen altındadır ve kişinin o an bilincinde olmasa da hemen bilince taşıyabileceği anıları ve dünyaya ilişkin bilgileridir. Bilinçdışıysa buzdağının suyun altında geri kalan kısmıdır ve kişinin bilincinde ya da farkında olmadığı korkular, cinsel ve saldırgan dürtüler,

FEL306U-ZİHİN FELSEFESİ

Ünite 1: Zihin Felsefesi Nedir?

mantık dışı istekler, arzular, utanç verici deneyimleri barındırır.) inançlar, duygular gibi psikolojik durumlar olduğunu biliyoruz. İkinci olarak, her zaman hissettiğimiz duygunun gerçekten ne olduğunu örneğin utanma mı, pişmanlık mı yoksa vicdan azabı mı olduğunu, ya da imrenme mi kıskançlık mı yoksa kızgınlık mı olduğunu tam olarak bilmek kolay değildir.

Uzamsal Olmayan Bir Şey Olarak Zihinsel Olmak; René Descartes 17. yüzyılda zihinsel olanı özsel olarak düşünürken maddesel olanı da özsel olarak, uzamsal bir şey olarak ayırmıştır. Descartes'a göre, bunun doğal sonucu zihinsel, özsel olarak uzamsal olmayan bir şey olması, maddesel olanın da özsel olarak, düşünme kapasitesinden yoksun olmasıdır. Birçok fizikalizm yanlısı filozof, zihinsel olanın, düşünme olarak tanımlanabileceğini kabul ederken bu sonucu reddeder. Ancak belki de zihinsel olanın uzamsal olmadığı fikri, fizikalizm sorusunu açık bırakacak şekilde geliştirilebilir.

Uzamsal olmama ölçütü, ancak Kartezyen zihin beden ayrı mı kabul edilirse işe yaramaktadır.

Zihinsel Olmanın Ölçütü Olarak Yönelimsellik; Zihinsel olanı fiziksel olandan ayıran bir diğer önemli farklılık, zihinsel olanın belli bir nesneye yönelmiş olması, nesnesinin veya içeriğinin, mutlaka var olan bir şey olması gerekmemesidir. Gerçekte var olmayan bir şeyi yalnızca araştırmakla kalmayız, bazen ona inanırız, hakkında düşünürüz, yazarız, hatta var olmayan bir şeye âşık bile oluruz. Avusturyalı filozof Franz Brentano, zihinselliğin bu özelliğini, psikolojik olguların “yönelimsel olarak varoluştan yoksun olması” olarak betimlemiştir ve bu özelliğin zihinsel olanla fiziksel olanı ayıran özellik olduğunu iddia etmiştir. Zihinsel olanın böyle var olmayabilen bir nesnesinin ve içeriğinin olması ya da bir nesneye yönelmiş olması özelliğine “yönelimsellik” adı verilir. Yönelimsellik kavramı, temsil edici yönelimsellik ve içeriksel yönelimsellik olarak ikiye ayrılabilir. Temsil edici yönelimsellik; düşüncelerimizin, inançlarımızın, niyetlerimizin vb. “bir şey hakkında olmaları” ile ilgilidir. İçeriksel yönelimsellik, önemli bir olguyla yani inançlar, umutlar ve niyetler gibi zihinsel durumların, genellikle önermeler içinde ifade edilmesiyle bağlantılıdır.

Ama yönelimsellik tek başına zihinsellik işareti olarak alınabilir mi? Burada en az iki güçlük vardır. Bunlardan ilki, bazı zihinsel olguların, özellikle acı, ağrı, gıdıklanma gibi duyuların, yönelimsellik tiplerinden hiç birine uyuyor gibi görünmemeleridir. Ağrı duyumu ne bir şey “hakkında”dır, ne de inançların ya da niyetlerin sahip olduğu gibi bir içeriği vardır. İkinci olarak, zihinsel durumların yönelimsellik gösteren tek şey olmadıkları söylenebilir. Özellikle, kelimeler ve cümleler şeyleri temsil ederler, içeriğe, anlama sahiptirler.

Zihinlerimizin zihinsel durumlarımızın sahip olduğu hakiki ve içsel yönelimsellikle kendi başına yönelimselliğe sahip olmayan nesnelere, durumlara atıfta bulunduğumuz uydurma ya da türetilmiş yönelimsellik

arasında ayırım yapabiliriz. Bazı fiziksel sistemlerin şeylere atıfta bulunduğu, olgu durumlarını temsil ettiği ve anlamları olduğu söylenebildiği ölçüde zihinsellik gösterdikleri kabul edilmeli, o temelde değerlendirilmelidirler.

Çözümstüz Bir Bilmece; “Zihinselliğin işareti” olarak yukarıdaki adayları gözden geçirdiğimizde, zihinsellik kavramımızın homojen olmadığını, aksine birçok görüşü içinde barındırdığını görüyoruz. Bu görüşlerden bazıları birbiriyle oldukça ilintilidir. Ama bilgiye erişmenin kişi için özel olmasıyla uzamsal olmama arasında olduğu gibi, diğer bazı görüşlerse birbirinden bağımsız gibi görünmektedir. Standart olarak, iki genel zihinsel olgu sınıfı olduğu kabul edilir: Acı, ağrı ya da renk ve dokunma algısı gibi duyumsal veya algılanmış nitelikler (qualia) ve inançlar, arzular, niyetler gibi yönelimsel durumlar. Duyumsal ya da niteliksel durumlar, doğrudan erişim, kişiye özel olma gibi, zihinselliğin epistemolojik ölçütünü karşılayan durumlara örnek oluştururken yönelimsel durumlar, yönelimsellik ölçütünü karşılayan zihinsel durumların örneklerini içerir.

Antik Yunanda Zihin Felsefesinin Başlangıçları

Çağdaş zihin felsefesi kuramlarının pek çoğunun kökenleri Antik Yunan felsefesine kadar götürülebilir. Yüzyıllar boyunca filozoflar, bilim adamları, zihnin doğası üzerine düşünmüş ve yazmışlardır. Bu yüzden çağdaş zihin kuramlarını anlayabilmek ve değerlendirebilmek için bu görüşlerin Antik kökenlerine bakmak gereklidir.

Sokrates öncesi Antik Yunan düşüncesine baktığımızda, birbirine paralel iki düşünme biçimiyle karşılaşırız. Bunlardan birincisi ilk örneklerini doğa filozoflarında gördüğümüz, doğalcı bilimsel yaklaşımdır. İkincisi, Antik Çağın genel düşünme sistemine egemen olan mistik yaklaşımdır.

Bir kültürün, dünyaya bakışının ipuçlarını bulabileceğimiz en doğrudan kaynaklar, edebiyat alanına ait olanlardır. Bu noktada Antikçağ Yunan düşüncesinde, zihin hakkındaki ilk tasarımları bulabileceğimiz bir kaynağa, Homeros'un **İlyada** ve **Odysseus** adlı destanlarına yönelmek yararlı olacaktır.

İlyada'da zihin kavramı doğrudan değil, ama bilinç sahibi bir insanın Tanrı'larla ilişkisi çerçevesinde ele alınır. *İlyada*'nın kahramanlarının, bugün anladığımız anlamda, özerk bir bilince sahip bireyler olarak davranmak yerine, tanrılara ve kâhinlere danışarak davrandığı görülür.

Homeros'un diğer destanı *Odysseia* ise *İlyada*'nın aksine Odysseus'un dillere destan "tanrılara denk" akıllı, yani bilinçli bir zihin tasarımı üzerine kurulmuştur. *Odysseia*'nın başkahramanı Odysseus'a "tanrısal", "Zeus'un beslediği" gibi sıfatlar yakıştırılır ve Odysseus'da *metis* ile *phren*, yani anlama, kavrama, düşünme yetisinin yanı sıra, hayatın karşısına çıkardığı güçlüklerle dayanıp onları yenmek için çare ve çözüm bulma gücü vardır. Odysseus'un *metis* ya da *phren* ile nitelenen düşün yetisinde, bugün akıl ve zekâ dediğimizden başka, bir de bilinç kavramı vardır. Odysseus her olayın nereye varacağını önceden sezer, anlar ve olayı istediği yöne çevirmek için ne gibi tedbirlerin alınması gerektiğini düşüncesiyle bulur ve uygular.

Odysseia destanının ardından MÖ. 4. yüzyılda Aiskhylos tarafından yazılan *Zincire Vurulmuş Prometheus* tragedyası ile artık aklın kişileştirilmesine tanık olmaktayız. Aklın, zihnin, fantezinin temsilcisi Prometheus, ateşi Tanrılardan çalarak insanlara vermekle onların uygar topluma geçmelerini sağlamış, onlara teknolojiyi, bilimleri ve sanatları öğretmiştir.

Doğa Filozoflarının Zihinle İlgili Görüşleri

Doğa filozofları insanı ele almaktan çok varlık sorunuyla ilgilenmişler ve gerçekliğin doğası üzerinde düşünmüşlerdir. "Gerçek nedir?" ontolojinin yani, varlık felsefesinin sorusudur. Doğa filozofları bilginin kökeni ve doğasına ilişkin sorular da sormuştur. "Ne bilebiliriz ve

nasıl biliriz?" soruları epistemolojinin yani, bilgi kuramının sorularıdır.

İyon düşünce geleneğinde, varlık olarak insan, doğanın bir parçasıdır. Yapı bakımından insan, doğasıyla evren birbirlerine simetriklerdir. İnsanı anlamak ve açıklamak, evreni anlamak ve açıklamak demektir.

Milet Okulu Düşünürleri

Miletli düşünürlerin ilki olan Thales, suyu varlığın temeli olarak kabul eder. Suyun gaz, katı madde, sıvı hallerinin hepsini alabildiği düşünüldüğünde bu düşünce akla yakındır.

Thales'den sonra gelen Anaximandros bilinen ilk ve en eski Yunan yazardır. Eserlerinden günümüze tek bir cümle kalmıştır: "Varolanın temeli, ilkesi apeiron'dur (sınırsız) fakat meydana gelen değil mi ki ortaya çıkmıştır, zorunlu olarak olduğu unsurlara geri dönecektir, zira şeyler birbirlerine, zamanın düzenine göre kararlaştırıldığı şekilde haksızlıkların tazminini ve kefareti öderler".

Anaksimandros'un öğrencisi olan Anaksimenes, hem kendisini sınırsızca yayıp açtığı, hem de aynı zamanda sürekli bir hareket ve değişim durumunda bulunduğu için, havayı varlığın temeli olan cevher ve evrendeki bütün hareketin sebebi olarak kabul etmiştir.

Herakleitos ve Oluş

Herakleitos her ne kadar Elea okulunu takip etmişse de görüşleri bakımından Miletli düşünürlerle benzerlik gösterir. Her şeyin akış içinde olduğu" savıyla tanınan Herakleitos, aynı zamanda Miletli düşünürlerin maddeci (tekçi) felsefesini sürdürerek, her şeyin değiştiği evrende değişmeyen bir düzen olduğunu da savunmuş, bu değişmeyen düzenin ve varlığın temelini de ateşte bulmuştur. Ancak Herakleitos Milet'li düşünürler gibi kozmos'un ortaya çıkışı ve doğa olgularıyla ilgilenmemiş,

insanın kozmos'taki yeri ve anlamıyla, ahlak konularıyla ilgilenmiştir.

Herakleitos, doğa filozofları içinde, insana akılcı bir varlık olarak akışın içinde anlam yükleyen ilk düşünürdür. Evren üzerine olduğu kadar ruh üzerine de düşünmüştür. Herakleitos'a göre ilkesi, doğa ve kendi bedeni olan canlıların ruhları ilkeleri nedeniyle, evrensel ruhun parçasıdır, ondan pay almışlardır. Akıl bağlamında insan, ilkesini iki şeyden alır; dış dünyadan ve kendi doğasından. Ama bireysel akıl evrensel akıldan ayrı düşünülemez ve ondan bağımsız değildir. Çünkü; ölümsüz olan ruh, bedenden ayrıldıktan sonra evrensel ruh'a (logos) geri döner.

Elea Okulu

Elea Okulu da Miletli düşünürlerle aynı doğrultuda, varlığın özünün tek bir cevherde bulunduğunu savunmuşlardır. Ancak Elealılar, Miletli düşünürlerin ortaya attığı varlığın temeli olan cevherin ne olduğu sorunsalını, bir adım daha ileri götürerek tekil varlıkların

çokluğu ve çeşitliliğinin, her şeyin temeli olan Bir’den nasıl ve ne şekilde meydana geleceği sorunsalıyla uğraşmışlardır.

Empedokles ve Anaksagoras: Nous

Parmenides’in bir ve tek olan ve hiç değişmeyen varlığına karşı, evrendeki değişimi ve dönüşümü, çoğulcu bir anlayışla açıklamak isteyen Empedokles, ahlak alanına girerek, insani güdüleyiciler olan “sevgi” ve “nefret” kuvvetlerini tözleştirmiştir. Hareketsiz bir’e karşın gerçekliğin öncesiz, yaratılmamış, yıkılmaz ve değiştirilemez özellikte olan hava, toprak, su ve ateş olmak üzere dört temel kökten ibaret olduğunu, şeyler arasındaki birleşme ve ayrılmanın da sevgi ve nefret kuvvetlerine bağlı olduğunu öne sürmüştür.

Demokritos ve Protagoras: İki Yönelim

M.Ö. dördüncü ve beşinci yüzyıllarda, zihin felsefesinin ana konularından birisi olan zihin ve beden ilişkisine, iki temel yorumlama olan deneycilik ve usçuluk, Demokritos’un ve Protagoras’ın öğretilerinde açık bir şekilde ortaya konmuştur. Demokritos’un **Atomculuğu**. Demokritos’a göre gerçeklik, büyük oranda boşluktur ve bu boşluğu atom adı verilen ve küçüklükleri nedeniyle tek başlarına algılanamayan, içlerinde boşluk barındırmayan sayısız parçacıklar doldurur.

Protagoras’ın Deneyciligi

Protagoras, bütün bilginin, yalnızca deneyimden geldiğini savunan en ünlü **sofistlerden** biridir. Protagoras’a göre, herkesin deneyimi kişisel, kendine özgü olduğu, kişi yaşlandıkça değiştiği için, ne kadar insan varsa en az o kadar da dünya vardır.

Protagoras Demokritos’un ussallığından, özellikle de Elealılardan, radikal bir şekilde ayrılmıştır. Protagoras’a göre, herkesin dünyasının kendine özgü olmasının sebebi, dünyayı şekillendiren şeyin deneyim olmasındadır. Protagoras, Demokritos’un iddia ettiği gibi, “gerçek dünya”nın kendi kopyalarını, bizim bedenimizdeki bir takım ruhsal atomları etkileyen atomlar biçiminde gönderdikleri görüşünü kabul etmez. Aksine, şeyleri belirleyen ve hakkında karar veren insandır. Sadece duyular tarafından algılanan şeyler vardır; duyularla algılanmayan şeylerse töz biçiminde var olamazlar.

Pythagoras’ın Öğretisi

Pythagoras, Antik çağ Yunan felsefesinde, mistisizm ile bilimi birleştirerek üyelerinin, kendilerini, belirli dini ve ahlaki ilkelere göre düzenlenmiş bir hayata bağladıkları bir tarikat kurmasıyla meşhurdur. Pythagorasçılıkla birlikte Yunan düşüncesinde esaslı bir dönüşüm başlamıştır. Bu unsur, ilk kez **Orphik mistisizmde** ortaya çıkmış olan Helen doğasına aykırı bir kültür ve Pythagoras’ın insan ruhunun ölümsüz olduğunun ve ruh göçü inancının temelindedir. Pythagorasçı görüşe göre, ruhun bedenle ilişkisine bağlı olarak bir sonraki hayatta, içine gireceği bedenler değişecektir. Hayatı boyunca

yaptığı iyi ve kötü eylemlerle göre, bir adam tekrar bir adam, bir kadın, bir at, bir böcek veya herhangi bir başka hayvan olarak dünyaya gelebilir. Ruhun özüne uygun bir yaşam, daha üst düzeyde, yeniden dünyaya gelmeyle ödüllendirilir.

Platon ve Antik Bilişsel Psikoloji

Antik Yunanda, sistematik felsefe anlayışının ilk temsilcisi olarak kabul edilen Platon’un felsefesinin temelinde, duyularımızla bildiğimiz dünyanın, tam olarak gerçekliğinin olmadığı inancı yatar. Platon, Herakleitos’un ve Parmenides’in birbirinden farklı yollardan gösterdiği gibi, duyularla algılanan dünyanın değişebilir olduğunu, mükemmel olmadığını, değişmeye ve yok olmaya mahkûm olduğuna inanır. Öte yandan, kesin olan, hataya açık olmayan bilgi, Platon’a göre, kalıcı ve mükemmel bir şeyin bilgisi olmalıdır. Dolayısıyla, sofist Gorgias’ın iddia ettiği gibi, şeylerin bilgisine sahip olmak imkansız değilse duyumun geçici, değişen nesnelerinin ötesinde, değişmeyen ve mükemmel nesneler dünyası olmalıdır; filozofun amacı da bu dünyayı keşfetmektir.

Platon’a göre Sofistler, sadece Herakleitos’un sürekli değişen duyular dünyasıyla ilgili oldukları için hakikati keşfedemezler. Oysa bilginin özü değişmezliktir. Hakikat ve bilgi (*episteme*) Parmenides’in ortaya koyduğu fiziksel olmayan, zaman ve uzam üstü olan, değişmeyen, bir ve tek varlık alanına aittir. Platon’a göre öncesiz olan gerçektir, değişen şeyler de görünüştür. Gerçek gerçekliklerin, yani ideaların (formların) dünyası düşünülür ve ancak akılla, yani zihinle kavranabilir. Buna karşın, görünüşler dünyası duyular yoluyla algılanır, onların sadece *kanaatlerine* sahip olabiliriz. Platon, duyu organlarımızla algıladığımız dış dünyanın esas gerçek olan idealar ya da formlar dünyasının kusurlu kopyaları olduğunu, gerçeğe ancak düşünce ve akıl yoluyla ulaşabileceğini savunmuş, insan ruhunun ölümden sonra bedenden ayrılarak idealar dünyasına ulaşacağını söylemiştir.

Sokrates’in stratejisi hangi tür şeylerin yok olmaya, dağılmaya yatkın olduğu ve hangi tür şeylerin olmadığını sormaktır. Başka şeylerin bir araya gelerek oluşturduğu şeylerin dağılıp bozulduğu, ama böyle bir bileşime sahip olmayan şeylerin ise bozulmadığı gerçektir.

Simmias’ın eleştirisi bir analogiyi temele alır. Bir lirin ahengi görünmeyen ve fiziksel olmayan bir şeydir. Simmias’ın eleştirisinde dikkat edilmesi gereken husus, zihinsel ve fiziksel olanın farklı özellikler içermesinden hareketle zihinsel varlığının fiziksel varlığına dayanmadığı sonucunu çıkarmanın doğru olmadığıdır.

Keles, benzeşme argümanının, ruhun ölümsüz olduğunu kanıtladığını düşünmez. Onun eleştirisi, ruhun bedenden daha uzun süre var olmaya devam etmesinin, onun sonsuza kadar var olacağını göstermediğidir.

Sokrates’in Simmias’a üç ayrı cevabı vardır. Bir kere analoginin işlemesi, ancak anımsama argümanı ile ters

düşerse mümkündür. Lirin kendi var olmadan önce ahenginin var olması mümkün değildir. Ahengin ortaya çıkması ancak lir varsa mümkündür. Eğer ruh bedenden önce var olmasaydı o zaman, idelerle ilişki kurarak edindiği bilgileri hatırlaması nasıl mümkün olacaktı? Bunun sonucunda Simmias, lir analojisiyle anımsama argümanı arasında, seçim yapmak zorunda kalır.

İkinci cevap biraz daha karmaşıktır. Sokrates Simmias’ın söylediği gibi, ahengin müzik aletinin parçalarının bir arada çalışmasından kaynaklandığını ve lirin fiziksel parçalarının ahengi etkilediğini, ama ahengin lirin fiziksel parçaları üzerinde bir etkisi olmadığını kabul eder. Ama sonra, bunun hiç de ruh ve beden arasındaki ilişkiye benzemediğini gösterir.

Son olarak Sokrates, ruh ile ahenk arasında bir başka farklılığa daha işaret eder. Ahenkler değişir. Ahenkli olma bir derece işidir ve bir lir diğerine nazaran daha ahenkli olabilir.

Aristoteles ve De Anima

Platon, ruhun ve bedenin esas olarak birbirinden farklı olduğunu, insanın aslında ölümlü bir bedende geçici bir süre için hapsolmuş, ölümsüz bir ruhla özdeş olduğunu öne sürerken öğrencisi Aristoteles' göre ise ruh ve bedenin bir bileşkesi olan insan aynen diğer bireysel tözler gibi var olan birincil tözdür.

De Anima onun psikolojik konularla ve genel olarak Yunanca bir terim olan ruh veya canlılık olarak çevrilen *Psyche* ile ilgili görüşlerini ortaya koyduğu kitaptır.

Anima onun için dinamizmi, eylemi ve süreci ifade eden çok yönlü bir kavramdır ve aşağıdaki niteliklere sahiptir:

- Anima bedenden ayrılamaz; salt bedenin içinde bulunan bir şey değildir;
- Durağan bir şey değildir; biçimlendirici bir güce sahiptir.
- Yaşamsal işlevlerin tümünü içerir.
- Bedene canlılık veren ilkedir.
- Bedendeki organların işlevlerini yerine getirmesini sağlar.

Ruhu bedenin formu, yani maddesel bedene her ne ise o olma özelliğini kazandıran ilke olarak tanımlayan Aristoteles'e göre ruh entelekhia'dır.

Ona göre ruh yaşamı açıklamak için gereklidir ama ruhlar arasında hiyerarşik bir sınıflama vardır. Farklı yetenek ve kapasitelere göre ruhun üç türü olduğunu söyler. En ilkel ruh bitkisel ya da besleyici ruhtur. Büyüme, beslenme, üreme işlevlerini içerir.

Hayvanlar ve insanlar aynı yaşam fonksiyonlarına sahiptir. Çevrelerini algırlarlar, duyu organları yardımıyla aldıkları uyarılara cevap verirler, hareket edebilirler, fakat insanların farkı aklını kullanabilmeleridir. İnsanlar ve hayvanlar arasındaki farklılığı Aristo insanlarda akıllı ruh olmasıyla açıklamıştır. İnsanı insan yapan özelliği ruhunun bir yanının aklın taşıyıcısı olmasıdır.

Aristo bitkisel ve hayvani ruhun, fiziksel ve bedenden ayrı ve bağımsız bir varlıklar olduğunu iddia edemez. Ayrıca dokunma, tatma, görme, koklama ve işitme gibi özel duylardan türemiş olan ve onlarla birlikte bulunan ortak duyu adını verdiği altıncı duyudan söz eder. Ancak bazı ortak duyuları (dinginlik, biçim vb.) belli bir duyuma ait olmadıklarını belirtir. Bu ortak duyuların özel bir duyusu olsaydı, onları diğer duylardan biriyle iliniksel olarak kavrardık. Ama ortak duyular beş duyuya iliniksel olarak algılanmazlar, bir hareketle algılanırlar. Büyüklüğü ardından bir şekli de bir hareketle algılarız.

Ortak duyunun ikinci işlevi hem ortak duyuları duyumlaması hem de duyumlamakta olunanı duyumlamasıdır. Gördüğümüz şeyi gördüğümüzün fakında olmamızdır.

Aristo'ya göre ruh "akıl" anlamında ölümsüzdür. Ruhun zorunlu bir şekilde bedeniyle ölse de akıllı ruhun

bedenden ayrı ve bağımsız bir varlığının olmasının olası olduğunun dolayısıyla bedenin ölümünden etkilenmeden varlığını sürdürmeye devam ettiğini düşünmektedir. Us ise ruhun "bilmesini ve anlamasını sağlayan yeti"dir. Us nesnelerden etkilenmeksizin farklı türden nesnelerin bilgisini üretebilecek, onları düşünebilecek yapıda bir bilme olanağı olarak ruhta mevcuttur ve ancak düşünme etkinliğinde bulunulduğunda gerçeklik kazanır. Bireyde düşünme kapasitesi, gerçek düşünme eylemini önceler, insan dünyaya potansiyel olarak her şeyi almaya hazır olan ama üstünde hiçbir iz bulundurmayan bir zihinle gelir.

Aristo'ya göre duyum adı verilen bilgi edinme yetisi iki aşamalıdır. Duyum önce edilgen sonra etkindir. Duyu organı nesnenin etkisiyle karşılaştığında edilgen sonra etkindir. Duyu organı nesnenin etkisiyle karşılaştığında edilgen bir şekilde nesnenin biçimini edinir. Bunu takip eden etkinlik evresinde duyum nesnesiyle özdeşleşerek onu özümser yani etkin bir şekilde nesnenin bilgisini edinir. Duyu organıyla duyumsal niteliklerin formuna madde olarak yönelmeleri gibi zihin ya da akıl da özlerin evrensel doğruların formuna madde olarak yönelir. Bunu yapabilmek için de bedenden bağımsız olmalıdır.

O, yalın bir bilme ve düşünme yetisi anlamındaki usa "edilgen us" adını verir. Soyutlama yapan yeti olan us "etkin us" tur. Soyutlama yapmak usun gerçek özüdür, ölümsüz ve edebidir. Kavramlar arasında bağ kurma işlevi görür. Edilgen us, duyu verilerini edinirken etkin us insanı evrensel bilgiye bilime ulaştırır, edilgen aklın yoluyla edinilen duyu verilerini bütünleştirerek bilgiyi oluşturur.

Ruhun akılla hiçbir ilişkisi olmayan besleyici yani akılla dolaylı bir şekilde bağlantılı olan duyusal yani, ruhun akıllı yanına uyduğunda bu yolla kişi kendine egemen olduğunda bir şekilde akla katılır. Böylece ruhta iki anlamda akıl sahibi yan vardır: "Biri asıl ve kendisi akıl sahibi olan, ötekiyse babanın sözünü dinleyen yan anlamındadır. Ona göre akıl tek tek kişiler için bir olanaklar bütünüdür.

Marcus Aurelius'un Zihin Kavramı

Bir Roma İmparatoru ve Stoacı bir filozoftur. Stoacılar felsefeyi mantık, doğa bilimleri ve etik olmak üzere üçe ayırırlar. Onlara göre evren düzenli bir şekilde işler, insanın akıllı da evrensel akıldan fışkıran kıvılcımlardır. Evren ilahi bir şekilde uyum içindedir. Bunun sebebi tanrının akıl olmasıdır. Ancak bu ilahi akıl Antik Çağ Yunan dünyasının evrendeki her şeyin oluşunu bir plan dahilinde önceden belirleyen akıllı evrensel bir zihindir. Aurelius dünyayı her bir varlığın bir diğeriyle bağlantılı olduğu canlılar alemi içindeki işbirliği ve bütünlüğün bütün evrende işlemekte olan akıl ilkesinden kaynaklandığı bir yer olarak görür.

Kendime Düşünceler adlı eserinin ikinci bölümünde kendisinin bir beden, bir soluk ve bedenimizi yöneten kısım olan zihinden oluştuğumuzu insan ruhunun hayvansal yanımızı oluşturan duyular ve isteklere teslim

olduğunda kendi kendisine ihanet edeceğini söyler. Üçüncü kitabında ise herkesin öleceğine ve Tanrıların yanına gideceğine dikkat çeker ve ona göre kişi yalın bir şekilde en iyi olanı seçip özgürce ona bağlanmalıdır. Duyumlar bedene, tutkular ruha, ilkeler ve yargılar akla aittir.

On birinci kitabında, aklın ruhun avantajlarını kendi kendini görme, kendi kendini devindirme, kendini kendi istemine göre biçimlendirme, ölüm onu hangi anda yakalarsa yakalasın, önüne koyduğu hedefi tam anlamıyla gerçekleştirme olarak tanımlar.

On ikinci kitabında insanı oluşturan üç öğenin beden, soluk ve akıl olduğunu bir kez daha tekrarlamakta, yalnızca aklın tam anlamıyla insana ait olduğu sonucuna ulaşmaktadır.

Augustinus'un Zihin Kavramı

Orta Çağ'da Patristik felsefenin en önemli temsilcisidir. Felsefesinde bir yandan Platoncu ve Yeni Platoncu bir yandan da Hristiyanlık inancını bir araya getirmiştir.

Ona göre bilgi ruhun işidir. Tuh akılla donatılmıştır, bedeni yöneten tözdür. Ruh değişmeden kalmakta, kendi kendine hareket etmekte, etkin olmaktadır. Beden ise edilgendir, değişebilir ve ruhun sayesinde hareket eder. Her ne kadar ruh ve bedenin birleşmesi insanı meydana getirir ruh bedene nazaran daha üstün bir tözdür. İnsan kendisinin de ölümlü ve maddesel olan bedeni kullanan, yöneten akıllı ruh olduğunu söyler. O da Aristo gibi ruhun bedenini yaşatıcısı olduğunu düşünür ve işlevlerine dört farklı ruh olduğunu söyler:

- Anima: İnsanlarda ve hayvanlarda ortak olarak bulunur.
- Animus: İnsana aittir.
- Mens: İnsana ait olan ruhun en yüce tarafıdır. Bilgelik, düşünsel ve bilimi içerir.
- Spiritus: Diğerlerinin üstündedir ve diğerlerini içerir. Akıl ya da zihin anlamında ruh kavramıdır.

Platoncu bir etkiyle ruhun ve bedenin birbirinden bağımsız birer töz olduğunu savunur. Platon gibi ideaların insan zihninden bağımsız olarak var olmayacaklarını düşünür. Bilginin konusu varlıklar zamansaldır, yani süre giden zaman içinde ortaya çıkar ve sonra yok olup giderler.

İkinci olarak varlığa gelmeleri mümkün olduğu kadar mümkün olmayabilen de varlıklardır. Bu varlıklar sürekli olarak değişim içindedirler.

Augustinus, Soliquest adlı eserinde ruhumuzla doğrudan ya da duyulara başvurmadan bilebileceğimiz ne tür şeyler olduğunu sorar. Ona göre gerçek bilgi değişmez, sürekli ve zorunlu olana ilişkin olan bilgidir. Onun düşüncesinin temelinde düşünülür dünyanın ya da tanrısallığın sezgisi vardır. Doğru bilgiyi insan dolaylı olarak zihnindeki ışık yoluyla kavrar. Doğal ışık; deneye, duyu bilgisine açık değildir ve daha önce karanlık olan ve bilmediğimiz şeylerin bilgisini verir.

O, her şey tartışmalı olsa da kişinin ne kadar kuşkucu olursa olsun kendisinden şüphe edemeyeceği bir şey olduğunu yani onun kendi varoluşundan şüphe edemeyeceğini söyler. Tanrı Devleti adlı eserinde de fiziksel açıdan şüphe edileceğini ancak kesin olandan şüphe edilemeyeceğini öne sürer. Ona göre kendi varlığı kesindir, kendi varlığından şüphe edemez çünkü şüphe ederse kendi varlığını ortadan kaldırması gerekir ki bu da saçmadır. Şüphe duyulup, düş görülüyorsa yaşanıyor demektir. Aldanıyorsam varım; varım derken nasıl aldanabilirim, aldanıyorsam var olduğum kesindir.

Thomas Aquinas'ın Zihin Kavramı

Orta çağda skolastik felsefenin en büyük temsilcisi olarak bilinir.

Zihin felsefesi açısından da önemi felsefeyi teolojiden ayırma çabasıyla insan bilgisini deneyci bir temelde açıklama çabasıdır. Deneyci yaklaşımına bağlı olarak Aquinas Summa Theologica'da "ruhun bedenle birleşik durumdayken maddi şeyleri nasıl bildiği sorusunu inancın doğal bilgiyi varsaydığından hareketle açıklar. Ona göre doğal bilgi ikiye ayrılır:

1. Duyum Bilgisi
2. Kuramsal Bilgi

Maddi şeylerin yani fiziksel dünyanın içinde yer alan sadece duyularımızla farkına varabileceğimiz şeylerin bilgisinin, ruhun akılsal kısmı tarafından oluşturulduğunu düşünen Aquinas'a göre bilginin bulunduğu yer akıldır. Ancak o mantıksal olarak ve oluş bakımından, dışsal nesnelere ilişkin bilginin kuramsal bilgiye önsel olduğuna inanır. Duyusal deneyim, din bilimdeki Tanrı bilgisini edinmek için gerekli ön koşuldur.

Aristo gibi algının madde olmadan salt duyusal formun alınmasından oluştuğunu kabul eder ancak ondan kısmen farklı olarak formun alınması işleminin sadece duyu organında değil, esas ruhta bir değişime yol açtığını düşünür.

Ona göre duyusal imge ya da suretler zihin tarafından edilgen bir biçimde alınırlar ama onlar dışsal nesnelerin suretleridir. Duyularla zihin arasında yakın bir ilişki olduğunu öne sürer. Bunun zorunlu sonucu, zihinde doğuştan hiçbir bilgi hatta Tanrının bilgisinin bile olmadığıdır.

Aquinas'a göre sadece insanların sahip olduğu ruhun yetkinliği, hakikatin bilgisiyse yakından ilişkilidir. Hakikatin bilgisine erişmek ancak insandaki akılsal ruh ile mümkündür. Aklın soyutlama etkinliğinde bulunabilmesi için imgelerden hareket etmesi zorunludur.

O akılsal ruhun iki tür etkinlikte bulunduğunu ileri sürer. Akıl oluşturan kısımlardan birisi olan edimsel akıl zihnin duyu nesnesini duyu verileriyle algılamasını ifade eder. Edilgen akıldan söz ederken duyunun bir tür bilme ya da tanıma edimi olduğunu, bu edim sırasında edimsel olduğunu ifade ederken Aquinas'a göre edilgen akıl

herhangi bir şeyin kaybına uğramayacağı bir durumun ifadesidir. Dolayısıyla akıl duyu nesnelerini duyu verileriyle algılamakta edilmidir.

Ayrıca Aquinas'a göre Platon'un ruhun bir bedende hapsedilmiş bağımsız bir töz olduğu görüşünün aksine bir beden ve ruhun birlikteliğinden oluşmuş bireysel insan tözdür. Ek olarak aynen Aristoteles gibi akılsal ruhun hem bitkisel hem de duyusal ruhu aştığını kabul eden Aquinas için akılsal ruha sahip olmakla insan meleklerle birlikte manevi tözler alanına dahil olur.

Akılsal ruh "iki farklı güç ya da yetiyle karakterize olur: Dünyayı ya da nesneleri bilen yeti olarak bilgi gücü ya da kuramsal akli ve nesneler karşısında belli davranışlar sergileyen yeti olarak irade. Bu iki yetinin birbirinden farklı ama birbirine karşılıklı olarak bağımlı olduğunu öne süren Aquinas'a göre istediğimiz şey bildiğimiz şeyi, bildiğimiz şey de istediğimiz şeyi verir.

Descartes ve Düalizm

Descartes, modern felsefenin kurucusu olarak tanınır. Descartes'ın felsefesi, bir yandan Hristiyan inancıyla yeni gelişen bilimlerin açıklayıcı gücünü birleştirme ve diğer yandan da 16. yüzyıl sonlarıyla 17. yüzyılın başlarında yeniden güç kazanan, Tanrının varlığına ilişkin şüpheciliği reddetme çabası olarak görülebilir.

Düalizm (ikicilik), varlığın maddesel ve ruhsal olarak birbirine indirgenemeyen iki tözden oluştuğunu savunan görüştür. Kartezyen, yani Descartesçi düalizmde bu ikilik madde ve zihin arasındadır.

Kendisini özde düşünen bir şey olarak ortaya koyması, Descartes'ın **düalist** olması için tek başına yeterli değildir. Ama Descartes kendisinin gerçekten bir ruh ya da zihin olduğunu ve bedeni varlıktan ayırdıktan sonra da var olmaya devam edeceğini savunur ve bu iddia, kesinlikle düalist bir iddiadır. Descartes'ın düalizmini ve zihin beden ayrımını anlayabilmek için, Meditasyonlar'daki akıl yürütme zincirini incelemekte fayda vardır.

I. Meditasyon

I. Meditasyon kendilerinden şüphe edilen şeyler hakkındadır ve I. Meditasyon'daki argümanların temelinde, felsefe tarihinde birincil ve ikincil nitelikler olarak bilinen ayrım yatmaktadır. I. Meditasyon'un sonunda Descartes, hiçbir şeyin kesin olmadığı görüşüne varır.

II. Meditasyon

II. Meditasyon insan zihninin özünü anlamaya ve zihni tanımının bedeni tanımaktan daha kolay olduğuna ilişkindir. Descartes bir kere var olduğundan kesin olarak emin olduktan sonra ne tür bir varlık olduğunu sorgular. Descartes'ın *Meditasyonlar*'daki genel bakış açısını belirleyen düşünen töz ve uzamlı töz arasında yaptığı radikal ontolojik ayrımın başlangıç noktasıdır. İki töz, karşılıklı olarak birbirini dışlar. Düşünen töz fiziksel değildir ve özü gereği ruhsaldır, buna karşın uzamlı töz fizikseldir, ama düşünemez.

Böylece Descartes yöntemsel bir şüphe süreci başlatmış, her şeyden şüphe edebildiğini, ama kendinden, zihninden, şüphe eden "ben" den şüphe edemeyeceğini bulmuştur.

III. Meditasyon

III. Meditasyon Tanrı'ya ve Tanrının varlığına ilişkindir. Descartes'ın bu meditasyonda stratejisi, Tanrının varlığını ve kesinliğini, kendi zihninin kesinliğinden hareketle kanıtlamaktır. Bu yeni bir fikirdir.

IV. Meditasyon

IV. Meditasyon doğruya ve yanlışla ilişkindir. Meditasyonun son kısmında Descartes, Tanrının bizi yaratmış olmasına rağmen bizim yanlışlarımızdan sorumlu olmadığını gösterir. Bilgimizin sınırlı olmasından, irademizin bilgimizden daha geniş olmasından dolayı ya da hataya düşmekten bizi alıkoymadığı için Tanrıyı

suçlayamayız. Çünkü; asla yanılmamak alışkanlığını kazanmak elimizdedir.

V. Meditasyon

V. Meditasyonda, maddesel şeylerin özünün, bir kere daha Tanrı ve Tanrının varlığına ilişkinliğidir. Geometri de dahil olmak üzere, herhangi bir şeyin mutlak bilgisi Tanrının varlığından edindiğimiz kesinliğe bağlıdır. Aksi takdirde, belirsiz ve karanlık bilgilerden başka bir şeye sahip olamayız. Dolayısıyla Tanrıyı bilmeden özlere ilişkin herhangi bir bilgiye sahip olmak mümkün değildir.

VI. Meditasyon

VI. Meditasyon, maddesel şeylerin varlığına ve insanın ruhuyla bedeni arasındaki gerçek ayrılığa ilişkindir. Descartes, insanların özel niteliklerinin düşünme, isteme ve imgelem gibi tamamen ruha ilişkin nitelikler olduğunu ve bedenle hiçbir ilgisi olmadığını söyler. Buna karşın duyum algısı, yer değiştirmek, çeşitli durum ve konumlar almak gibi bir beden gerektiren nitelikler ruhumuzun değil, bedenimizin nitelikleridir ve özümüzü oluşturmazlar.

Meditasyonlar Descartes'ın zihin beden problemine odaklandığı eseridir. *Meditasyonlar*'da kendi ben'inin varlığının temel ilkesi olarak ortaya koyduğu *cogito*'nun Descartes'ın felsefesinin diğer alanlarındaki yansımaları bulabildiğimiz bir yer açık seçik idelerdir.

Descartes'da Açık Seçik İdeler Kavramı

Descartes'ın zihin kuramına göre ideler zihnin nesneleridir. Nasıl fiziksel nesneleri gözümüzle görebiliyorsak, zihnimizin nesneleri olan ideleri de zihnimizin gözüyle görürüz. Her ne kadar Descartes'a göre ideler zihnin nesneleriyseler ve aynen fiziksel nesnelerin göze görünmesi gibi zihne görünüyorsa da bu, asla zihnimizde bir fiziksel nesneyi canlandırmak anlamında değildir.

Descartes akılcı bir düşünür olarak ideyi kavram anlamında kullanır ve zihnimizde meydana geliş nedenlerine bağlı olarak üç türlü ide bulunduğunu söyler;

"Bu idelerden bazıları benimle doğmuş, diğer bazıları yabancı olup dışarıdan gelmiş, bazıları da bizzat benim tarafımdan yaratılıp uydurulmuş gibi görünüyor." diyerek bu ideleri tanımlar.

Descartes'ın Felsefesinde Duyguların Rolü

Descartes ihtirasların genel olarak özelliklerini ve zihin beden ilişkisini nasıl aydınlattığını ele alır. Descartes, zihin beden düalizmi temelinde, ihtirasların; bedenin korunmasına, devamının sağlanmasına yönelik olmakla birlikte, insanlarda özellikle ruhun kontrolü altında olduklarını söyler. Ruhun ihtirasları, genel anlamda, çeşitli ihtirasları deneyimleyebilme yeteneğimizi, neyin iyi, neyin kötü olduğuna ilişkin yargı verme gücümüzle bir araya getirmeyi amaçlar.

Spinoza'nın Zihin Anlayışı

Spinoza'nın felsefesi Tanrı ile evreni bir, aynı ve özdeş gören **panteist** bir felsefedir.

Panteizm; tüm tanrıçılık demektir. Panteizme göre, Tanrı her şeyde, doğada, nesnelerde, insane dünyasındadır. Tanrının evrenden bağımsız ve ayrı bir varlığı yoktur; evren Tanrı ile doludur; evren Tanrının kendisidir.

Spinoza Descartes'ın anlayışını sürdüren bir düşündürür fakat Descartes'ın düşünen ve uzamlı töz olmak üzere dünyayı iki tür tözden ibaret olarak görmesine ve daha sonra düşünen tözü de sonsuz düşünen töz (Tanrı) ve sonlu düşünen töz (her bir tikel zihin veya ruh) olarak ayırmasına karşın yalnızca tek bir töz olduğunu savunmuştur.

Tek töz olan Tanrı, iki ana nitelik, yani uzam ve düşünme sıfatlarıyla yer kaplayan töz ve düşünen töz olarak ifade edilebilir. Düşünen töz ve yer kaplayan töz; şimdi bu ana nitelik, başka bir zaman şu ana nitelik altında kavranan bir ve aynı tözdür.

Spinoza'nın panteist sistem anlayışını temel alarak tek bir tözün, düşünen töz ve uzamsal töz olarak iki farklı dünya anlayışını ortaya koyması çifte yön öğretisi olarak da bilinir. Buna göre, fiziksel dünyayla zihinsel dünya, ruhla beden tek bir tözün sıfatı ya da ana niteliğidir.

Spinoza'nın bedenden (cisim) anladığı şey, uzamlı bir şey olarak görülmesi bakımından, Tanrının özünü belirli ve gerektirilmiş bir tarzda ifade eden tavidir. Ruh dediğimiz şey de Tanrısal tözün düşünme niteliğine göre gördüğümüz bir tavidir.

Bedenin Bir İfadesi Olarak Zihin

Her maddesel şey onu (tannrıyı) temsil eden ya da ifade eden kendisine özgü bir ideye sahiptir. Çünkü; bu ide Tanrının sonsuz sıfatlarından biri olan düşünmenin belli bir halidir ve sonsuz ideler serisi Tanrının zihnini ya da sonsuz bir zihni oluşturur.

Spinoza, ister tek ister bileşik olsun, bu ideleri birer zihin olarak düşünür. Doğadaki her cisme karşılık gelen bir ide olduğu, her ide için de ideye karşılık gelen bir cisim olduğuna göre, bu cisim insan varlığı için bedendir, yani yer kaplama ana niteliğinin bir halidir.

Düşünme alanında bedenın ifadesi olan insan zihni, birçok basit idenin, oldukça karmaşık bir bileşkesi olarak, bedeni yansıtır ve diğer hayvanların zihinlerinin çok ötesine giden algısal yetilere sahiptir.

Zihnin kendi bedenini bilmesi ve bedeninin varolduğunun farkına varması da “ancak bedenın duygulandığı duygulanışların Spinoza'ya göre, “ruh, kendi kendisini ancak bedenın duygulanışlarının fikirlerini kavraması bakımından bilir” sözüyle açıklanabilir. Çünkü “ruhun fikri veya bilgisi beden fikri veya bilgisiyle aynı tarzda Tanrıdan çıkar ve Tanrıya nispet edilmiştir”.

Spinoza ruh ve bedenın birbiriyle birleşmiş olduğunu da kanıtlar. Böylelikle, Descartes için önemli bir sorun olan

zihinsel ve maddesel tözün bağdaşmaz ayrılığı Spinoza'nın sisteminde ortadan kalkar.

Descartes'da maddesel şeylerin ve zihinsel şeylerin düzeni birbirinden ayrıken Spinoza'da bunlar aynıdır ve insan zihni ile bedeni hakkındaki bilgi de Tanrı'ya bağlıdır. Spinoza'nın felsefesinde, zihin bedeni de kendi kendisini de ancak, bedenın duygulanışlarının fikirlerini kavrayarak bilebilir ve zihin ve beden duygulanışlarının bilinmesi biçiminde ifade edilen, duygusal bir tabana dayalıdır.

Spinoza'nın Felsefesinde Duyguların Rolü

Spinoza'nın zihin anlayışının temelinde insanın, doğanın bir parçası olduğu, diğer uzamlı ve zihinsel şeylerle aynı nedensel bağlar içinde varolduğu fikri yatar. Zihnimiz ve zihnimizdeki olaylar, Tanrının sıfatlarından birisi olan düşünmeye bağlı idelerin nedensel bağlantıları içinde varolduğu için, eylemlerimiz ve isteklerimiz de zorunlu olarak diğer doğal olaylar gibi belirlenmiştir. İrademiz için (ve elbette bedenlerimiz için) geçerli olan şey, psikolojik yaşantımızın her türlü olgusu için de geçerlidir.

Spinoza, insanın ve insanın duygusal ve iradi yanının, olması gerektiği gibi, doğanın kanunlarına bağlı olduğunu göstermeyi hedefler. Çünkü; ona göre, insan zihni bile doğanın kanunlarının dışına çıkamaz. Bütün duygulanışlarımız aşk, öfke, haset, kıskançlık, gurur, nefret vb. “başka tekil şeyler gibi aynı tabiat zorunluluğu ve aynı tabiat erdemine uyarak meydana gelirler.”

Spinoza, duygulanış deyince, bedenın etkileme gücünün artmasına, eksilmesine, tamamlanmasına ya da indirilmesine sebep olan değişiklikleri ve o değişikliklerin idelerini anlar. Bu duygulanışlardan birinin upuygun sebebi olabildiğimiz zaman, duygulanış bir etkidir (eylem), başka durumlarda bir edilgidir. Dolayısıyla, duygulanış her ne kadar bulanık da olsa zihnin daha büyük ya da daha az yetkinliğe eriştiği bir etkinliğini ifade eden, düşünme tarzıdır.

Spinoza “insanın kendi duygulanışlarını yöneltme ve azaltmadaki güçsüzlüne kölelik” adını verir ve “duygulanışlarına bağlı olan insanın kendi kendine bağlı olmadığını” söyler. “Tutkuların kölesi olmaktan kurtulmanın yolu, zihnin edilginlikten etkinliğe geçmesinde ya da bir başka deyişle imgelem yoluyla elde edilen bilgiye karşılık onların açık seçik bilgisine sahip olmaktan geçer.” der.

Spinoza'nın felsefesinde, ruhın edilginliği ve etkinliğiyle erdem arasında bir bağlantı vardır. Duygulanışların bizi ezmesine, bize hakim olmasına izin verdiğimiz ölçüde edilgin oluruz. Zihnin duygulanışları bilmesi demek, bedenın duygulanışlarının düzen ve bağlantısını bilmesi demektir.

Spinoza'ya göre, her ne kadar duygulanışlarımız üzerinde mutlak bir egemenliğimiz olmasa da zihnin akla uygun hareket ederek, yani onları upuygun fikirlere dayandırarak duygulanışları azaltmak ve onları yöneltmek gücü vardır.

İngiliz Deneycilerinde Zihin Kavramı

John Locke

Eski Yunanda “deney” “deneyim” ve “duyu verisi” anlamlarına gelen *emperiadan* türetilen, tüm bilginin kaynağının izlenimler ya da deneyim olduğunu ve insan zihninin dolaysız olarak sadece kendi zihninin içeriklerini, idelerini bilebileceğini ileri süren, epistemolojik bir görüş olan deneyciliğin en önemli isimlerinden ve modern deneysel psikolojinin öncülerinden İngiliz John Locke’dur. Deneyci tutumuyla Descartes’ın akılcılığına ve insan zihninde doğuştan fikirler olduğuna karşı çıkmıştır. *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme* adlı eserinin ilk kitabını, Descartes’ın doğuştan fikirler görüşünü çürütmeye ayırmıştır. Ama öte yandan Descartes’ın bilginin kesinliği, apaçıklığı ve sınırlarını belirleme çabasını benimseyen Locke, Descartes, gibi bilginin sınırlarını araştırmayı hedeflemiştir. Locke’un *Deneme*’yi yazmaktaki amacı “insan bilgisinin kaynağını, kesinliğini ve genişliğini, bunun yanında da inancın, sanının ve onaylamanın temellerini ve derecelerini araştırmaktır”. Bu amaçla, artık zihnin fiziksel yönüyle ilgilenmeyeceğini, aksine onun özünü, neyin oluşturduğunuyla ilgileneceğini söyleyen Locke, insan zihninin sınırlarını incelemeye, bilginin doğasını ve kökenlerini inceleyerek başlar. Bu noktada Descartes’tan taban tabana zıt bir anlayışla bütün bilginin tek bir kaynaktan, deneyimden geldiğini söyler. Doğuştan fikirleri reddederek, bütün felsefi sistemini basit fikirlerin çağrışımı üzerine kuran Locke, zihni başlangıçta üzerine hiçbir şey yazılmamış düz beyaz bir kâğıt (**tabula rasa**) gibi tasarlar, duyumlarımızın duyulur nesneler alanından edindikleri algıları zihne ilettiklerini, böylece zihnin “sarı, beyaz, sıcak, soğuk, yumuşak, sert, acı, tatlı gibi tüm duyulur niteliklerin idelerini edindiğini” söyler. Locke’a göre, deneyim aracılığıyla zihinde çeşitli ideler, kavramlar ve imgeler oluşur. Bu ideler ya Locke’un dış duyum adını verdiği duyumlarımız yoluyla aktarılır ya da Locke’un iç duyum adını verdiği algılama, düşünme, kuşku duyma, inanma, uslamlama, bilme, isteme gibi çeşitli zihinsel edimlerle edinilir.

Locke’un incelemek istediği şey, zihin ve zihnin nesneleri arasındaki ilişkinin doğasıdır. Locke’un felsefesinin merkezi kavramı *ide*’dir. İde terimini, aynen Descartes gibi, duyumlar ya da duyu verileri, hatıralarla kavramları da kapsamak üzere çeşitli şeyleri ifade etmek üzere kullanır. Locke, deneyimden elde edilen idelere, yalın ideler adını verir. Locke’a göre zihin, duyumlar aracılığıyla kendisine sunulan yalın ideleri dışlayamaz, işlendiklerinde değiştiremez, bozamaz, kendisi yenilerini yapamaz, sadece edilgin bir şekilde alır. Locke’un yalın ideler görüşü, insan anlayışının ya da zihninin sınırlarını belirler; biz dış dünyayı, yalnızca beş duyu organımızın müsaade ettiği ölçüde biliriz.

Zihin tamamen edilgin bir şekilde, yalın ideleri elde ettikten sonra, aktif bir şekilde bu yalın ideleri bir araya getirerek, bileşik ideler ve bileşik idelere ait önermeler oluşturur. Locke’a göre her ne kadar yalın ideler tamamen

deneyime dayalıysalar da onlardan meydana gelen bileşik ideler, doğrudan deneyimden elde edilmiş ideler değildir. Aksine, bileşik ideler kipler, tözler ve bağıntılardır. Locke’a göre “töz genel adını verdiğimiz ide, var olduklarını gördüğümüz, dayanacakları bir şey olmadan varlıklarını sürdüremeyeceklerini düşündüğümüz niteliklerin, bilinmeyen ancak varsayılan desteğinden başka bir şey değildir. Locke’a göre, sahip olduğumuz bu “belirsiz ve görelî bir töz idesinden sonra insanların duyumlarının gözlemi ve deneyimiyle bir arada var oldukları fark edilen yalın ide bileşimlerini toplayarak, [insan, at, altın, taş vb. gibi] tözlerin tikel türlerinin idelerine ulaşırız. Dolayısıyla herhangi bir tür tözden söz ettiğimizde şu niteliklere sahip, bir cisim gibi uzanımlı, şekli olan ve hareket kapasitesinde, bir tin gibi düşünme yetkinliğinde olan bir şeydir deriz. Dolayısıyla Locke, iki tür tözden söz eder. Bunlardan ilki at, taş ve benzerine ilişkin maddesel duyulur tözlerdir. Locke, cisimlere ya da duymusal nitelikleriyle bilinen şeylere ilişkin maddesel tözün dışında, bir de tinsel töz olduğunu söyler: “Zihnin düşünme, usa vurma, korkma gibi işlemlerinde de kendi kendilerine başlıklarını sürdüremeyecekleri sonucuna vardığımızdan, bedene ait omalarıyla bedence üretilmelerine de akıl erdiremediğimizden, bunları “tin” dediğimiz başka bir tözün eylemleri olarak düşünmeye eğilimliyizdir. Düşünme, bilme, kuşku duyma, hareket gücü ve gibilerinin sürdüğü bir tözü kabul ederek, cisim hakkında olduğu kadar, tinsel tözün de açık bir kavramına sahibiz”.

Locke’a göre, zihnimizdeki ideleri oluşturanlar birincil nitelikler cisimlerde olduğu düşünülenlerse ikincil niteliklerdir. Cismin bizde katılık, uzam, şekil, hareket, hareketsizlik ve sayının yalın idelerini üreten, her ne durumda olursa olsun asla cisimden ayrılmaz olan nitelikler *kökensel* ya da *birincil nitelikler*’dir. Nesnelerin bizde, birincil nitelikleri yardımıyla çeşitli dış duyumlar üretmesini sağlayan güçlerine de *ikincil nitelikler* adını verir. Locke’a göre, birincil nitelikler, nesnenin kendisine ait nesnel niteliklerdir. İkincil nitelikler ise algılayan kişiye dayanırlar, yani öznelirdir.

Locke’nın algı kuramı; ideler zihinsel olmayan maddi dünyayla algılayan bilinçli zihin arasındaki araçlar gibidir. Buna göre, zihnimizdeki yalın ide, dış dünyada o ideye karşılık gelen bir nesnenin, duyum bilgisinden edinilir, zihinde karşılık geldiği o nesneyi temsil eder. Bu yüzden Locke’un algı kuramı, temsil kuramı olarak da bilinir. Locke’a göre, insanlar dış dünyayı hiçbir zaman doğrudan algılamazlar. Doğrudan, dolaysız olarak bildikleri tek şey, dış dünyadaki nesnelerin zihindeki temsilleri olan idelerdir. Zihin de bu ideleri etkin bir şekilde işleyerek kesin bilgiye ulaşır.

David Hume

David Hume deneyci zihin anlayışının en önemli ve tutarlı temsilcisidir. Kendinden önce gelen Locke’un görüşlerini daha öteye taşımış, kendinden önceki bütün metafizik

kurguları hedef alan eleştirel deneyci bir felsefe geliştirmiştir.

Hume'a göre, izlenimlerle ideler arasında, niteliksel değil, sadece bir derece farkı vardır. İdeler soluk, daha az canlı, daha az güçlü izlenimlerdir ve ancak izlenimler üzerinde “düşünüldüğünde” sonradan fark edilirler. Aynen Locke da olduğu gibi Hume için de doğuştan ideler yoktur. Daha önce duyu organlarıyla algılamadığımız, zihnimizde hissetmediğimiz hiçbir şeyin idesine sahip olamayız ve her ne kadar düşünme, nesneleri doğru bir şekilde temsil ederse de “bu temsiller, kendilerine dayanak teşkil eden orijinal algılardan, daima daha zayıf ve donuktur”. Locke ve Berkeley gibi Hume da deneyimin, bütün öğelerinin duylarla edindiğimiz bilinç içerikleriyle sınırlı olduğunu söyler. Hume'a göre zihnin yaratıcılık yeteneği, duyların ve deneyimin verdiği malzemeleri birleştirmek, yerlerini değiştirmek, büyültmek ya da küçültmek yetisinden başka bir şey değildir. Kısacası “düşünmenin bütün malzemesi, iç ya da dış duygumuzdan gelmez. Bunların sadece karışımı ya da bileşimi zihin ve istemeye aittir”. Dolayısıyla Hume, Locke'un idelerin temsil kuramını, bir adım daha ileri götürerek deneyci bir anlam ölçütü geliştirmiştir. İzlenimlerin dilin kullanımında önemli bir role sahip olduğunu kabul eden Hume'a göre, ideler düşüncelerdir, her hangi bir şekilde bir ideyle bağlantılı olmayan hiçbir kelime, anlamlı bir şekilde kullanılamaz. Duyu deneyimine, yani izlenimlere geri götürülemeyen inançlar, hiçbir şekilde düşünce olamaz ve yalnızca anlamsız bir ifade olarak kalır. Hume'a göre çeşitli karmaşık ideler var olsa da bunların duyumsal bir karşılıkları, bunlara karşılık gelen bir izlenim yoktur, dolayısıyla bu ideler tamamen anlamsızdır. Bu şekilde, hatalı bileşik idelere örnek olarak da neden, etki ya da nedensellik idesiyle kendilik idesini verir. Hume'a göre insan aklının ikinci temel nesnesi olan olgu sorunları hakkındaki akıl yürütmelerimizin hepsi neden, etki ya da nedensellik ilişkisine dayanır. Sadece bu ilişki yoluyla bellek ve duylarımızın tanıklığının ötesine geçebiliriz. Hume'a göre, her ide mutlaka bir izlenim üzerine düşünmekle “sonradan” ortaya çıktığına göre, neden ve etki bilgisine nasıl ulaştığımızın soruşturulması gerekir. Hume'a göre neden, etki idesine (a priori) akıl yürütmelerle ulaşılamaz, aksine insanlar “belirli nesnelerin, sürekli bir arada olduklarını görerek” neden, etki idesini türetir. Hume'a göre, “insan akli ancak analogi, deneyim, gözlem yoluyla akıl yürüterek, birçok belirli etkiyi, birkaç genel nedene indirgeyebilir, ama bu, genel nedenlerin bilgisine gelince, bu en son kaynak ve ilkeler, insan merakına ve soruşturmasına tümüyle kapalıdır”.

Hume, yalnızca algıyla sınırlı olan deneyimlerimizin, benzer olabilecek olgu sorunlarına nasıl yaygınlaştırılabildiğini, yani tümevarımın temellerini de sorgular. Ona göre, böyle bir sonuca, akıl yürütme süreciyle ulaşılamaz. Çünkü bütün akıl yürütmeler, tanıtlama ve ide ilişkileri hakkındaki akıl yürütmeler ve moral veya olgu sorunlarıyla var oluş hakkındaki akıl yürütmeler olmak üzere iki çeşide ayrılabilir. Hume'un

nedensellik ilkesini, alışkanlığa indirgeyerek açıklamasının sonucu olarak bilgiyi, bu şekilde sınırlaması **Hume Çatalı** olarak bilinir. Hume çatalına göre, ide ilişkileriyle ilgili olan bilgi türü, hiç deneye ve gözleme dayanmayan (a priori) önermelerden meydana gelir ve dünyaya ait bilgimizi arttırmayan analitik bilgi türüdür. Olgu ilişkileriyle ilgili olan bilgi türüyse tamamen deneye ve gözleme dayanan (a posteriori) önermelerden meydana gelir ve dünyaya dair bilgimizi arttıran olası bilgi türüdür. Hume'un bilgiye ilişkin bu ayrımı, Aydınlanmanın bilim anlayışının temellerini sarsmış ve 20. yüzyılda mantıksal pozitivistin doğrulanabilirlik ilkesinin temelini oluşturmuştur.

Hume'un benlik ya da kendilik idesinin de aynen, nedensellik idesi gibi, duyumsal bir karşılığı olmadığını, dolayısıyla anlamsız olduğunu savunur. Hume için gerçekten var olduğundan ve bilgisinden emin olabileceğimiz tek şey izlenimlerdir.

George Berkeley

Locke'un ardılı ve Hume'un önceli olan Berkeley, her ne kadar onlarla birlikte İngiliz deneycileri arasında sayılsa da deneyciliği, en üst noktaya kadar ilerleterek **idealizm** noktasına varmıştır. Berkeley maddenin var olmadığını, gerçekten var olan tek tözün ide olduğunu ortaya attığı için Berkeley'in idealizmi, maddetanımsızlık (immaterialism) olarak bilinir. Aynen Locke gibi, Descartes'ın akılcılığına, doğuştan ideler kuramına karşı çıkan Berkeley, Locke'dan bir adım daha öte giderek hem Descartes'ın ikiciliğini, hem de Locke'un bir fiziksel nesnenin sahip olduğu niteliklerin nesneye ait olduğunu, bu nitelikleri taşıyacak maddesel bir töz olması gerektiğini ileri sürerek, epistemolojik temelde kabul ettiği ikicilik anlayışını reddetmiştir. Berkeley, aşırı deneyci bir tavırla sadece duyular aracılığıyla edindiğimiz deneyimlerimizi, bilebileceğimizi öne sürmüştür. Duyu organlarımızı yoluyla da ancak duyumlarımızı, idelerimizi, algılarımızı bilebiliriz. Dolayısıyla duyumlarımız, zihnimizin dışında olan, algılanmamış şeylerin bilgisini veremezler. Berkeley, rüyada ve sanrılarda olduğu gibi, zihnimizin dış dünyada var olmayan şeyleri deneyimlemesinden, şeyleri zihnimizde imgelememizden hareketle şeylerin zihnimizin dışında var olduğundan emin olamayacağımızı söyler. Zihnimizin dışında fiziksel şeylerin var olduğunu iddia etmek, imgelememiş nesneleri imgelemeyi, kavranmamış şeyleri kavramayı gerektirir ki bu da apaçık bir çelişkidir. Böylece Berkeley, Locke'un materyalizmini ve dış dünyanın, fiziksel nesnelerin gerçekliğini temele alan temsil kuramını hedef almıştır.

Berkeley'in algı kuramı, Locke'un, daha önce öne sürmüş olduğu birincil ve ikincil nitelikler ayrımına dayanır. Berkeley, ikincil niteliklerin, algılayan zihne bağlı olduklarını ve algılayan zihne, görelilik olarak var olduklarını savunur. Berkeley'e göre, Locke'un gerçekte tamamen nesneye ait olduğunu, bir “öz” olarak maddi tözde bulunduğunu düşündüğü birincil nitelikler de aynen ikincil nitelikler gibi algılayan zihne bağlıdırlar ve zihne

görelilik olarak var olurlar. Hem ikincil nitelikler, hem de birincil nitelikler, algılayan zihne, görelilik olarak var oldukları için öznel dirler. Bir şeyin şeklinin ne olduğu, büyüklüğü, hangi bağlamda ele alındığına bağlı olarak değişir, her farklılık gözlemlene farklı görünür. Dolayısıyla bilincimizin nesneleri, dış dünyanın nesneleri değildir. Çünkü dış dünyadaki nesneler, ikincil nitelikleri, algılandıkları şekliyle kendilerinde barındırmazlar. Dış dünya renksiz, kokusuz ve sessizdir. Bizim algıladığımız ikincil nitelikler, *zihnimizdeki idelerdir*. Ayrıca Berkeley'e göre, birincil nitelikler algılanmak için ikincil niteliklere bağlıdır. Birincil nitelikler ikincil niteliklere bağlı olarak algılanabiliyorlarsa o zaman, onlar da zihnimizdeki idelerden başka bir şey değildir. Bizim bütün bilebildiğimiz zihnimizdeki idelerdir. Berkeley'in görüşüne göre, bir şeyin var olduğunu söylemek, onun bir zihin tarafından algılandığını ya da algılanabileceğini söylemek demektir. Berkeley, sadece ikincil niteliklerin değil, birincil niteliklerin de var oluşunun zihne bağlı olduğunu ileri sürerek, zihin dışında var olabilecek hiçbir şeye açık kapı bırakmamıştır. Oysa Locke'a göre, sadece ikincil nitelikler algılayan zihne bağlıdır, ama birincil nitelikler, bilinmemekle birlikte, var olan madde ile töze dayanarak, zihnin dışında bir gerçekliğe sahiptirler. Oysa Berkeley'e göre, her şey zihinsel tasarımlar şeklindedir. Dış dünya tamamen bireysel zihinlerin bir tasarımıdır. Her bir bireysel zihin de tanrısal bir zihnin tasarımıdır. Dolayısıyla dış dünya, tamamen insan zihninde kurulmuştur. *Hylas ve Philonous Arasında Üç Konuşma*'sı üzerine yaptığı incelemede, Berkeley'in tüm nitelikleri algılayan bir zihne bağlı kılmakla bir yandan Descartes'ın çözemediği zihin beden ilişkisi sorununu çözdüğünü, bir yandan da bilinmeyen ama var olan maddeyi, tamamen ortadan kaldırdığını söyler. Berkeley'e göre, kendi zihnime ya da benime ilişkin olarak doğrudan bir algısal deneye sahip olamadığım, ama doğrudan ve aracısız olarak, yalnızca zihnimin çeşitli niteliklerini ya da faaliyetlerini algıladığım için, benim, kendi zihnime ya da benime ilişkin bir ideye sahip olduğum söylenemez. Bununla birlikte, Hume'un öne sürdüğü gibi, zihinden ya da benden söz etmenin anlamsız olduğu sonucuna varılamaz. Çünkü sonsuz sayıda ideye ek olarak, bu ideleri bilen, algılayan bir şey, algılama, isteme, imgeleme, anımsama gibi faaliyetlere ek olarak, bu faaliyetleri gerçekleştiren aktif bir varlık vardır, bu da zihin, ruh ya da bendir.

Transendental Bilinç Olarak Zihin: Kant

Kant, felsefe tarihinde, gerek bilgi, gerekse de etik alandaki düşünceleriyle haklı bir üne sahiptir. Kant'ın zihin felsefesi açısından önemliyse, onun, metafiziğin bir bilim olarak olanaklı olup olmadığını araştırdığı, *Saf Aklın Eleştirisi* (Kritik der reinen Vernunft) adlı kitabından kaynaklanır. Kant bu kitabında (ve daha sonra bu kitabın kısa bir özeti olarak hazırladığı *Prolegomena'da*), metafiziğin, çağındaki durumundan hareket ederek, metafizik profesörü olarak, bilim olma iddiasındaki metafiziğin, bilim olma koşullarını ortaya koymaya çalışır.

Metafizik, kavramı gereği, insan aklının deneye hiç başvurmadan elde ettiğini ileri sürdüğü bilgilerden oluşmaktadır. Kant'ın sorusu da tam bu noktada ortaya çıkmaktadır: Bir şeyi deneye hiç başvurmadan bilmek, zihnin böyle bir bilgiyi ortaya koyması nasıl olanaklıdır? Kant böylesi bilgimizi genişleten, deneyden gelmeyen yargılar veren bir yeti olarak insan zihninin yapısını aydınlatmayı amaçlar.

Kant'a bu araştırmasında, yol gösteren en önemli ipucu, Hume'un *İnsan Anlığı Üzerine Bir Soruşturma*'sından gelir. Kant Hume'un neden etki idesi ve zorunlu bağlantı idesi hakkındaki düşüncelerine kısmen katılır. Ancak Kant, Hume'un bu idelerin kaynağı olarak önerdiği çözümü kabul edilmez bulur ve nesnel olarak bütün insanlarda bulunan bir kavramın öznel bir kaynağı (alışkanlık) olamaz. Kant'a göre zihnimiz, böylesi deneyimden kaynaklanmayan ideler üretme kapasitesine sahiptir. Hume, Kant'ı "dogmatik uyuklamasından" uyandırmıştır. Ama Kant, zihin hakkındaki bu araştırmasında, kendine yeni bir yol inşa eder: Bu transendental felsefedir.

Kant Descartes'ın *cogito*'sındaki, bilen öznenin hareketle Tanrının, dış dünyanın varlığını kanıtlamaya çalışmasına karşı çıkar. Her şeyi tamamen ruh ve beden olarak iki töze indirgemesini doğru bulmaz. Buradan hareketle Descartes'ın hiçbir zaman ruh ve beden etkileşimini ve dış dünyanın varlığını yeterince açıklayamadığını savunur. Öte yandan Kant, İngiliz deneycilerinin zihni, sadece edilgen bir şekilde izlenimlerden ve deneyden kaynaklanan verileri alan bir şey olarak tanımlamalarına da karşıdır.

Kant, eserlerinde zihin kavramını değil, akıl kavramını kullanır. Kant akıldan söz ederken söylediklerine zihin felsefesi açısından bakılmalı, akıl, zihin kavramının karşılığı olarak görülmelidir.

Aklın deneye hiçbir şekilde başvurmadan işlemesine dayanan bilimler, eğer gerçekten bir bilim olacaklarsa kavramların çözümlemesinden öte, bilimize yeni bazı eklemeler de yapmalı, bilgimizi genişletmelidirler. Kant'ın ifadesiyle söylenirse, "sentetik" olmalı ve "deneyden ve hatta bütün duyu uyarılarından bağımsız" (a priori) yargılar vermelidirler. Kant, bu türden yargılara, "sentetik (a priori)" yargılar adını veriyor. Eğer metafizik, bir bilim olacaksa bu türden "sentetik a priori" yargılar üretebilen bilimleri örnek almalıdır. Saf doğa bilimi ve saf matematik, bu tür yargılar kullanır. "Saf aklın ödevi" olarak ortaya konan sorun, sentetik (a priori) yargıları kullanarak iş gören bilimlerin kendilerinin nasıl olanaklı oldukları sorusunu da doğurur. Sentetik (a priori) yargılara ilişkin soru dört alt soruya ayrılır:

1. Saf matematik nasıl olanaklıdır?
2. Saf doğa bilimi nasıl olanaklıdır?
3. Genellikle metafizik nasıl olanaklıdır?
4. Bilim olarak metafizik nasıl olanaklıdır?

Bu sorular, insan bilgisinin, deney alanından başlayarak saf bilgilere kadar uzanan yolunu aydınlatmayı amaçlar. Bu dört sorudan ilk ikisinin yanıtı, insanın zihin yapısının bir bütün olarak ortaya konması anlamına gelir. Üçüncü sorunun yanıtlanması, insanın bilme isteğinin ürünlerinden biri olan metafiziğin, insanın doğasına gömülü köklerinin aydınlatılmasına götürür. Dördüncü sorunun yanıtıysa metafiziğin, yüzyıllardır yürüdüğü yoldan, nasıl döndürülebileceğini gösterir.

Kant'a göre, deneye ilişkin bilgileri ortaya koyabilmemiz, zihnimizin iki kaynağından gelir. Birinci aşamada, kendinde şeyler tarafından uyarılan duyuşallığımızın oluşturduğu tasarımlarla bir nesne bize verilir, ikinci aşamadaysa bu tasarım (verilmiş nesnenin tasarımı) belirli bir ilişki içinde düşünülür. Kant'a göre anlama yetisinin saf kavramları, görüden ya da duyuşallıktan gelmez, düşünmeye ve anlama yetisine aittirler.

Kantçı zihin tasarımının ilk iki ögesi, dış dünya ile nasıl ilişkiye geçtiğimizi anlatır. Ne var ki insan, yalnızca dünyanın içinde yaşayan bir varlık değildir. İnsan, sahip olduğu zihnin yapısına uygun olarak, salt dünya içinde, salt fiziksel dünya için yaşayan bir varlık değildir. Dünya insan zihnine sığabilecek kadar büyük değildir. Bu noktada Kantçı zihin anlayışının üçüncü ögesi karşımıza çıkar: Akıl. Bu noktada açıklanması gereken önemli bir bağlam söz konusudur. Kant için Akıl sözcüğü, bir yandan belirli bir zihinsel yetiye, dünyayı kendisine yeterli bulmayan yetiye karşılık gelir. Diğer yandan da dünya ile ilişkili yetiye, anlama yetisine karşılık gelir. Akıl sözcüğü üçüncü olarak dünya ile sınırlı zihin yetisi olan anlama yetisi ve dünyayı kendine yeterli bulmayan aklın birleşimi olan bütünlük için kullanılır. Dolayısıyla Kantçı zihin anlayışı hem tek tek yetilere, hem de bu yetilerin bütünlüğüne karşılık gelir.

Deneye ilişkin yasalara dayanarak, görünüşlerin çeşitliliğini kavramlar aracılığıyla birleştirmenin, anlama yetisinin işi olması gibi, deneye ilişkin bütün anlama yetisi etkinliklerinin birliğini sistematik kılmak da aklın işidir. Aklın bu işlevi, aklın saf kavramlarının üretimini sağlar. Kant saf akıl kavramlarına “transendental ideler” adını verir. Böylelikle akıl da “ideleri üreten yeti”nin adı olur. Kant, transendental idelerin, üç sınıf oluşturduğu sonucuna varır: “Bunlardan birincisi düşünen öznenin mutlak (koşulsuz) birliğini, ikincisi görünüş koşulları dizisinin mutlak birliğini, üçüncüsü de genel olarak düşüncenin bütün nesneleri koşulunun mutlak birliğini içerir.”

Kant için “Ben” gerçeklikten yoksun, yalnızca bilgi için gerekli (a priori) bir durumdur. Kant'a göre “düşünmek yargı vermekle aynı şeydir,” yani sentetik bir edim yoluyla birleşmekle aynı şeydir. Dolayısıyla farklı tarzlarda düşünmek zorunlu olarak farklı tarzlarda yargı vermeye, yani birleşmeye karşılık gelecektir. Böylece, bilimlerden kategorilere, kategorilerden de onların “aracı” olan “Ben”e, ve “Ben düşünüyorum”dan özneye, yani kendiliğindenliği bu birleşmelerde ortaya konan “Ben”e

varılır. Kant'a göre, düşünmenin kalıcı öznesi yalnızca mantıksal bir öznedir, ama biz bu özneyi gerçek özne olarak düşünme eğilimindeyizdir. Bizim bu özneyi görü yoluyla kavramamız imkânsızdır, çünkü her görüleme gerçekte duyum yaşantısına karşılık gelir. Dolayısıyla onu bilemeyiz, çünkü bir şeyi bilmek her zaman için kesinlikle olanaklı görümlere sahip olmaktır. Dolayısıyla özne deneyimlenmez, yalnızca kabul edilir.

FEL306U-ZİHİN FELSEFESİ

Ünite 6: Zihin Beden Sorunu

Zihinsel ve Fiziksel Nitelikler Ayrımı

Bilim ve felsefenin de ana hedefi, tamamen doğal, fiziksel dünyada düşünme ve duygunun, nasıl yer aldığını anlamaktır. Antik Çağlardan beri hem filozoflar, hem de bilim adamları tarafından ele alınan bu sorunsal “zihinsel ve fiziksel olgular arasında nasıl bir ilişki vardır?” şeklinde dile getirilir. Bu sorunun ne felsefe alanında, ne de bilimsel alanda, üzerinde anlaşmaya varılmış bir cevabı yoktur. Bunun nedeni soruya verilen her olası cevabın, bir şekilde kabul edilemeyecek çelişkili sonuçlara yol açmasıdır. Bu sorun genellikle zihin beden sorunu olarak bilinir.

Zihin beden sorunu, zihnin maddeten farklı olduğu varsayımına dayanır. Bu varsayım, en az iki türlü farklı soruyu beraberinde getirir. İlki, zihnin ne olduğu sorusu, zihin beden sorununun yanıtını içerir. Eğer zihin beyinse o zaman, zihin beden sorunu, zihnin bedenin bir parçası olduğu şeklinde yanıtlanır.

Yirminci yüzyıldan önce fiziksel ve zihinsel şeyler arasındaki ayrım daha kolaydı. Birçok insan, fiziksel nesnelerin ağırlık, uzayda yer kaplama, üç boyutlu yapı (genişlik, uzunluk ve derinlik) gibi, belli özelliklere sahip olduğu konusunda hemfikiridir. İnsan bir fiziksel nesneyi görebilir ve hissedebilir. Buna karşın, zihinsel bir şey, bu özelliklerin hiç birine sahip değildir.

Yirmi birinci yüzyılda fiziksel nesnelerin özelliklerine ilişkin bilgiler değişime uğramıştır. Fizik bilimindeki yeni gelişmeler sonucunda, atom altı parçacıklar, güçler, elektromanyetik alanlar ve enerji paketleri gibi şeyler de fiziksel nesneler arasında sayılmaya başlanmıştır. Ancak adı geçen yeni “fiziksel” nesnelerin ne ağırlığı, ne üç boyutlu yapısı, ne şekli, ne rengi dokusu vardır. Oysa fiziksel nesneler olarak bu özellikleri taşımaları gerekmektedir. Bu durum, zihinsel şeylere de genel bir tanımlama getirmeyi, son derece güçleştirmektedir.

Bir olgunun zihinsel mi, yoksa fiziksel mi olduğunu, örtük bir şekilde belirleyen belli yüklemeler vardır. Aşağıda bu yüklemelerin listesi verilmektedir. Bu yüklemelerin zihinsel olanı, fiziksel olandan doğru bir şekilde ayırdığı ya da herkesin onları aynı anlamda kullandığı düşünülmemelidir. Yüklemelerden hiç biri, anlamsal olarak karşısına indirgenemez, yani zihinsel olan bir şey fiziksel olamaz, fiziksel olan bir şey de zihinsel olamaz.

Zihinsel Olguların Türleri

Algılanmış nitelikler (qualia): Duyumlarla ilgili zihinsel olguları ayrı bir sınıfa koymak mümkündür. Ağrı, acı, kaşınma, gıdıklanma, ardışık görüntü (afterimage), yuvarlak yeşil bir leke görmek, arabanın lastiklerinin asfaltta ötüşünü duymak, başı dönmek vb. gibi durumlar bu sınıfa girer. Bu tür zihinsel durumların nasıl hissedildiğine, şeylerin nasıl görüldüğüne ya da görünüşe geldiğine bağlı olarak “olgusal” ve “niteliksel” yönleri olduğu düşünülür. Duyumlar kendine özgü ayırt edici bir hisse ve bizim tarafımızdan dolaysız bir şekilde, doğrudan

tanımlanabilen duysal bir niteliğe sahiptir. “Yalın his” ve “algılanmış nitelikler” (qualia) ifadeleri de bu niteliksel zihinsel durumları ifade etmekte kullanılır.

İfadeşel tutumlar: Bir insanla bir ifade arasındaki bilişsel ilişkilere işaret eden bir zihinsel durumdur. İfadeşel tutumlar genellikle doğru veya yanlış olabilen düşünme içeriklerini ifade ederler. Bir tutum olarak, insanın her hangi bir ifadeye karşı inanma, isteme veya umma gibi farklı zihinsel yönelimlere sahip olabileceğine, dolayısıyla yönelimselliğe işaret ederler. Bu zihinsel durumlara aynı zamanda “yönelimsel durumlar” da denir.

Hisler ve duygular: Kızgınlık, sevinç, üzüntü, çöküntü, coşku, utanma, pişmanlık, vicdan azabı duyma vb. gibi duygulardır. Kızgınlık ve kıskançlık gibi bazı duyguların genellikle kendine özgü niteliksel bir hissi varsa da bütün duyguların hislerin aynı şekilde kendilerine özgü bir hissi ya da niteliği olduğunu, her bir ana duygu tipiyle bağlantılı bir tek kendine özgü duysal his olduğunu söylemek mümkün değildir.

İstenç: Niyetlenme, karar verme, isteme gibi “istenç” durumları vardır. Bu durumlar ifadeşel tutumlardır; niyetlerin ve kararların içeriği vardır. Şimdi kolumu kaldırmaya niyet ettiğimde, şimdi kolumu kaldırma eylemini gerçekleştirmeliyim; kişi bir şeyi yapmaya niyet ettiğinde, karar verdiğinde ya da yapmayı istediğinde kendini o şeyi yapmaya hasretmiş olur.

Kişilik özellikleri (dürüst, takıntılı, şakacı, içe dönük olmak), alışkanlıklar ve eğilimler (çalışkan, dakik olmak), zihni yetenekler, artistik beceriler vb. gibi şeyler, genelde “psikolojik nitelikler” başlığı altında yer alırlar. Ama bunlar aynı zamanda dolaylı olarak ya da çıkarım yoluyla zihinsel olarak da kabul edilebilirler.

Zihin ve Bedenin Etkileşimi Sorunu

Descartes’a göre iki töz vardır, zihin ve madde. Her tözün de belirleyici bir niteliği vardır. Zihnin belirleyici niteliği düşünme, maddenin belirleyici niteliği yer kaplamadır. Descartes’e göre bu iki tözün hiçbir şekilde ortak bir nitelik içermemesidir. Çünkü eğer içerirlerse birbirlerinden esas itibarıyla ayrı olamazlar. Eğer zihin ve beden hiçbir ortak nitelik içermiyorsa, o zaman, nasıl olur da etkileşimde bulundukları söylenebilir? Bu, zihin beden etkileşimi sorunu olarak bilinir.

Birçok modern düşünür, zihnin ve bedenin birbirinden ayrı iki töz olduğu görüşünü reddetmesine rağmen, zihin konusunda realist (gerçekçi) tavrını sürdürmüştür. Descartes’ın töz düalizmini kabul etmek zorunda kalmadan açıklayan kuramlar ortaya atılmıştır. Bu kuramlar epifenomenalizm, işlevselcilik, indirgemeci olmayan fizikalizm ile nitelik düalizmi ve paralelizm gibi çeşitli düalist kuramlardır.

Töz Düalizmi (Substance Dualism): Descartes’ın, zihni ve maddeyi birbirine indirgenemeyen, ama aralarında nedensellik ilişkisi olan iki töz olarak kabul eden görüşüdür. Zihin ve beden arasında böyle bir nedensellik

FEL306U-ZİHİN FELSEFESİ

Ünite 6: Zihin Beden Sorunu

ilişkisini savunan bu düalist görüş psiko-fiziksel etkileşimcilik ya da kısaca etkileşimcilik (interactionism) olarak bilinir. Descartes'ın adından hareketle Kartezyen düalizm adını da alır. Descartes felsefe tarihinde düalizmin en önemli temsilcilerinden birisidir. Kartezyen düalizmin en temel özelliklerinden birisi zihinsel olanın kişiye özel olmasıdır. Korktuğunu hisseden birisi, bu duyuyu, aracısız bir şekilde, dolaysız olarak hisseder ve dolayısıyla hissettiği korku hissi de doğrudur.

Töz düalizminin en temel özelliği, zihinsel olanın fiziksel olana indirgenememesidir. Yani zihinsel olan, hiçbir şekilde, tamamen fiziksel bir terminolojiye indirgenemez. Dolayısıyla düalistler, zihinsel olanın beyin süreçleri, davranış gibi fiziksel dünyanın belli özellikleriyle özdeş olduğu fikrini tamamen reddederler.

Töz düalizminin açıklamakta en çok zorlandığı husus, eğer zihin ve madde birbirinden ayrı, birbirine indirgenemez iki tözse bunların, nasıl olup da birbirini nedensel olarak etkilediğidir. Descartes'ın zihin ve bedenın karşılıklı olarak birbiriyle etkileştiğini ileri sürmesi, bu varsayımı çeliştir. Descartes, zihnin bedenle beyin merkezine yakın bir yerde olduğunu düşündüğü kozalaklı bez (Pineal gland) aracılığıyla etkileştiğini ileri sürmüştür. Descartes'a göre, bu bez, son derece hafif olan, günümüzde sinir akımı dediğimiz şeye karşılık gelen "hayvansal ruhlar" adını verdiği parçacıklarla doludur. Duyularımızı dış nesneler etkilediği zaman, bu "hayvansal ruhlar" harekete getirilerek çeşitli zihinsel durumlara yol açarlar. Aynı şekilde, zihinsel durumlar da kozalaklı bezin "hayvansal ruhlar"ında bazı titreşimler ortaya çıkarmakta ve bu titreşimlerin sinirler yoluyla bedene taşınmasıyla kaslarda ve dolayısıyla bedende belli hareketler ortaya çıkmaktadır.

Descartes'ın töz düalizminin en temel sorunu, zihnin ve bedenın etkileşimi konusunda ortaya çıkmaktadır. Zihinlerin ve bedenlerin karşılıklı olarak birbirini etkilediğine şüphe yok; verdiğimiz kararlar bedenimizin belli bir yöne gitmesine, belli hareketleri yapmasına yol açıyor ve bedenimizde olan şeyler, çeşitli duyuşsal bilinç halleri yaşamamıza neden oluyor. Ancak, zihni, maddesel olmayan töz ve bedeni, maddesel töz olarak tanımlayan töz, düalizminin bu etkileşimi açıklaması mümkün değildir.

Psiko Fiziksel Paralelizm (Psycho-Physical Parallelism): Psiko fiziksel paralelizm zihinlerin ve bedenlerin nedensel olarak etkileşmediklerini ama zihinsel ve fiziksel olayların bir insan varlığında ilişki içinde olduğunu iddia eden düalist görüştür. Paralelizm görüşünü savunanlar Descartes'ın yaptığı yer kaplayan maddesel töz ve düşünen zihinsel töz olarak ayırımını kabul ederler, ancak bu iki tözün nedensel olarak etkileştiğini reddederler. Paralelizm görüşünün en önde gelen temsilcisi bir 17. yüzyıl düşünürü olan Leibniz' dir. Leibniz, zihinsel olayların zihinsel etkileri ve fiziksel olayların fiziksel etkileri olduğunu kabul etmekle beraber, fiziksel olayların zihinsel etkileri veya fiziksel olayların zihinsel etkileri

olduğu fikrini reddeder. Zihinle ilgili olayların bedenle ilgili olaylarla düzenli bir şekilde birbirine paralel olarak gerçekleşmesi aralarında bir nedensellik bağı olduğu anlamına gelmez.

Paralelizm görüşünü savunanlar, aralarında bir nedensellik bağı olmadan zihinsel olayların ve fiziksel olayların nasıl olup da her zaman birlikte ortaya çıktıklarını açıklamak durumundadır. Bu soruya verilebilecek bir yanıt bunun, içinde yaşadığımız dünyaya ilişkin sebebini tam olarak açıklayamadığımız bir olgu olduğudur.

Zihinsel ve fiziksel olaylar arasındaki paralelizmi açıklamak üzere Leibniz gibi Tanrı'ya başvurulabilir. Tanrı'nın zihinsel ve fiziksel olaylar arasındaki paralelliliği önceden ayarladığı ve dünyadaki düzeni bu şekilde yarattığı fikri akla yakın gelebilir. Ancak bu çözüm de sorunsaldır.

Descartes Tanrı'yı, zihinsel ve fiziksel tözün ötesinde, üçüncü bir töz, sonsuz töz olarak tanımlamıştır. Bu durumda da fiziksel olmayan bir töz olan Tanrı'nın, nasıl olup da fiziksel olaylar sürecini etkilediği sorgulanabilir. Dolayısıyla paralelizm de töz düalizminin içine düştüğü sorunlardan kurtulamaz.

Aranedencilik (Occasionalism): Aranedencilik de bir paralelizm çeşididir. Paralelizmden farkı, Tanrı'ya daha etkin bir rol vermesidir. Aranedencilik bütün olayların tek gerçek nedeninin Tanrı olduğunu öne süren, insana neden gibi görünen bütün öbür şeylerin, Tanrı'nın istencini yansıtan birer araneden olduğunu savunan, bir düalizm çeşididir. 17. yüzyılda yaşamış olan Fransız düşünür Nicholas de Malebranche tarafından savunulmuştur. Malebranche, bedenlerin zihinleri, zihinlerin de bedenleri etkileyemeyeceğine, ama yine de hem zihinlerin, hem de bedenlerin var olduğuna ve hiçbir bedenın zihin, hiçbir zihnin de beden olamayacağına inanır.

Paralelizm, zihinsel ve fiziksel süreçlerin birbirinden bağımsız bir şekilde, birbirine paralel gerçekleştiğini savunurken aranedencilik, zihinsel ve fiziksel olayların, birbirine paralel olarak var olmalarından Tanrı'nın, aktif bir şekilde sorumlu olduğunu savunur.

Malebranche ile Leibniz' in paralelizm görüşleri arasındaki fark şu şekilde ifade edilebilir: Leibniz' e göre Tanrı, iki nedensel zincirin hareketini başlatır ama sonradan onların hareketine karışmaz. Buna karşın Malebranche Tanrı'nın, iki nedensel zincirin hareketini başlattığını, her etkinin esas nedeni olarak, bu iki zincirin hareketini sürekli olarak kontrol ettiğini kabul eder. Böylece Malebranche'a göre, insanlara gerçek nedenlermiş gibi gelen olaylar, aslında ilahi adaletin sebep olduğu olaylardır.

İdealizm: İdealizm yalnızca zihinsel olayların ya da zihinlerin var olduğunu ileri süren görüştür. İdealizm hem zihinsel, hem de fiziksel olayların ve şeylerin, birbirinden bağımsız var olduğunu ileri süren düalizm görüşüne taban tabana zıttır. İdealizm zihinsel olmayan hiçbir fiziksel olay

FEL306U-ZİHİN FELSEFESİ

Ünite 6: Zihin Beden Sorunu

ve şeyin olmadığını savunur. İdealistler fiziksel dünyadaki nesnelerin var olduğunu reddetmezler, yalnızca onların kendilerini algılayacak, düşünecek bir zihnin dışında, var olduklarını reddederler.

İdealizmin en önemli temsilcisi Berkeley'dir. Berkeley'e göre, dış dünyadaki fiziksel şeylere ilişkin bilgimizin tek kaynağı deneyimlerimizdir. Deneyimlerimiz bize, fiziksel nesnelerin, bizim onları algılamamızdan önce ve sonra, var oldukları hakkında bilgi vermediği gibi, deneyimlerimize dayanarak, fiziksel nesnelerin, maddesel tözden yapılmış olduklarını söyleyemeyiz. İdealizm, fiziksel şeylerin var oluşunu, zihinsel şeylere bağlamakla zihin beden etkileşimi sorununu kesinlikle bertaraf etmiş olur; ancak açıklamış olmaz. Ayrıca, fiziksel nesnelerin, algılayan bir zihnin dışında var olmadığı fikri, günümüzde kabul gören bir görüş değildir.

Epifenomenalizm (Epiphenomenalism): Etkileşimcilikle bağlantılı ama, onunla mantıksal olarak uyumayan bir düalizm çeşidi olan epifenomenalizm (epiphenomenalism), maddesel olayların nedensel olarak bağımsız olduklarını, ancak, zihinsel sonuçlara yol açabileceklerini kabul eder. Epifenomenalizm, zihinsel olayların mekanik beyin süreçlerinin yan ürünü olduğunu ileri süren bir kuramdır. Bu görüşe göre zihinsel olaylar, beynin işleyişinin nedensel sonucudur, ama hiçbir zihinsel olay ve süreç, fiziksel olay ve durumların nedeni olamaz. Epifenomenalizmde nedensellik tek yönlü işler; zihinsel olan fiziksel olana, nedensel olarak bağlıdır.

Epifenomenalizm sıklıkla hatalı bir anlayışla bir çeşit materyalist görüş olarak yansıtılır; düalizmin yanlış olduğunu kanıtlamak için, insanlar çoğu kere epifenomenalist görüşü ortaya atar, zihinsel durumların fiziksel durum ve süreçlerin sonucu olarak ortaya çıktığını iddia ederler. Ancak bu hatalı bir yaklaşımdır. Epifenomenalizm, özellikle sinir bilimciler tarafından kabul gören bir görüştür. Epifenomenalizm de kendi içinde, bazı sorunlar taşımaktadır. Öncelikle, fiziksel olandan zihinsel olana doğru tek yönlü işleyen nedensellik ilişkisinin nasıl işlediği belirsizdir. Epifenomenalistler fiziksel olaylar zihinsel olaylara neden olurken zihinsel olayların hiçbir şeye neden olmadığına inanırlar.

Nitelik Düalizmi (Property Dualism):

Yalnızca fiziksel tözün var olduğunu kabul eden ve zihinsel olayların fiziksel beyin özel nitelikleri olduğunu öne süren düalist görüşe nitelik düalizmi adı verilir. Nitelik düalizmi (property dualism) olarak bilinen bu görüşe göre fiziksel beyin dışında bir töz yoktur. Ancak beyin, öyle bazı özel niteliklere sahiptir ki bunlara başka hiçbir fiziksel nesne sahip olamaz. Beynin sahip olduğu bu özel niteliklerin fiziksel değil, zihinsel cinsten olması, bu anlayışı düalist bir görüş yapar. Nitelik düalizmi, töz düalizmi ve materyalizm arasında yer alan, bir düalizm çeşididir. Materyalizm gibi, nitelik düalizmi de yalnızca fiziksel tözün var olduğunu savunur. Nitelik düalizmine göre zihinsel durumlar indirgenemezler; zihnin tamamen

fiziksel bir çözümlemesi yapılamaz. Nitelik düalizmi, yalnızca tek bir tözde (fiziksel tözün) fiziksel ve zihinsel olmak üzere iki tür niteliğin var olduğunu savunur. Bu görüş, düalizmin ve materyalizmin içine düştüğü sorunlardan kaçınmayı başarmıştır.

Materyalizm: Materyalizm ya da fizikalizm yalnızca tek bir tözün, fiziksel tözün var olduğunu savunan görüştür. Materyalistler, çoğu kere zihnin, indirgemeci bir çözümlemesini vererek zihinsel durumları tamamen fiziksel süreçlerle açıklamak zorunda kalırlar. Böylesi indirgemeci bir tutum takınan materyalizm çeşidi, davranışçılıktır.

Felsefi Davranışçılık (Philosophical Behaviorism): Davranışçılık zihinsel durum ve olayları, belli bir davranış eğilimli olma haline indirgemeye çalışan görüştür. Felsefi bir görüş olarak davranışçılık psikolojideki davranışçılık ekolünden farklıdır. Davranışçılık görüşüne göre zihinsel durumlar belli bir davranıştan ya da belli bir davranışta bulunma eğiliminden başka bir şey değildir. Felsefi davranışçılığa göre, her hangi bir zihinsel terimin anlamı, onun dışarıdan gözlenebilen davranışlara ve durumlara ilişkin terimlerle bağlantısına göre belirlenir. Davranıştan bağımsız bir zihin söz konusu değildir.

Felsefi davranışçılığın en önemli temsilcisi Gilbert Ryle, Zihin Kavramı (The Concept of Mind) adlı eserinde zihin beden sorununun, "klasik görüş" olarak adlandırdığı, Descartes'ın düalist anlayışından kaynaklandığını iddia eder. Ryle, zihnin bedenin içinde, bedenden ayrı ontolojik varlığa sahip olan bir şey olarak tasarlanmasını "makinanın içindeki ruh" kavramıyla eleştirir. Kartezyen düalizmini kategori hatası yapmakla suçlar.

Davranışçılığın içine düştüğü sorunlardan en önemlisi, gerçek zihinsel durumlarla sahte zihinsel durumları birbirinden ayıramamasıdır.

Zihin Beyin Özdeşliği Kuramı: Zihinsel durumların fiziksel durumlarla özdeş olduğunu iddia eden zihin beden özdeşliği kuramıdır. Özdeşlik kavramının özü, bir ve aynı şeyi farklı şekillerde tanımlanması ve adlandırılmasıdır. Zihin beden özdeşliği kuramının en önemli sorunu, zihinsel durumlarla özdeş olabilecek fiziksel durumları bulmaktır. Zihin beden özdeşliğini savunanlara göre, her bir zihinsel durumun, kendisine özdeş olan, bir beyin durumu vardır.

Zihin beyin özdeşliği kuramının temel dayanağı, zihinsel olayların beyin belli kısımlarıyla bağlantılı olmasıdır. Zihin beyin özdeşliği kuramının açıklamakta zorlandığı önemli husus, zihinsel niteliklerle beyin niteliklerinin birbirinden son derece farklı olmasıdır. Zihin beden özdeşliği kuramı, zihinsel olayların, beyin fiziksel ve nörolojik işleyişinin ötesinde ve dışında bir şey olmadıklarını, zihinsel olayların fiziksel olaylarla aynı şey olduğunu iddia ettiği için, indirgemeci bir kuramdır. Hem idealizm, hem de zihin beyin özdeşliği kuramı zihinsel ve fiziksel olaylar arasındaki ilişkiyi açıklamakta yetersizdir.

İşlevselcilik (Functionalism): İşlevselcilik görüşüne göre zihinsel bir durum, işleviyle tanımlanır. Her bir zihinsel durum için, onu tanımlayan işlevsel bir rol vardır. İşlevselcilik, zihinsel durumları, bilimsel psikolojik bir dille ortaya koyabilecek felsefi bir çerçeve sağlar. Ancak, işlevselcilerin çoğunun, aynı zamanda materyalist oldukları kesindir. İşlevselcilik materyalizmle aynı şey demek değildir. İşlevselciliğe göre, zihinsel bir durum, bir algının sonucu ve bir davranışın nedenidir. İşlevselciliğin kendisiyle tutarlı olmadığı tek kuram davranışçılıktır. Davranışçılığa göre, zihinsel bir durum, davranışa ilişkin olgularla özdeş olarak tanımlanırken işlevselciliğe göre, zihinsel bir durum, davranışla ilgili olguları açıklayan bir durumdur. İşlevselcilik bir anlamda zihin beden sorununu bertaraf etmeye çalışır. Zihinsel bir durumda olmak, işlevsel bir durumda olmak demektir.

Ne düalizm, ne de materyalizm zihin beden sorununa etraflı ve kesin bir çözüm getirememiştir. Zihin beden sorununa doyurucu bir cevap verilmesinin, ancak materyalist yönelimli, bir şekilde zihinle beynin ilişkisini göz önüne alan, bir kuramdan geleceği besbellidir. Bu soruna, indirgemeci olmayan bir materyalist kuramın, nispeten doyurucu bir cevap vermesi olasıdır.

FEL306U-ZİHİN FELSEFESİ

Ünite 7: Yapay Zekâ: Makineler Düşünebilir mi?

Yapay Zekâ ve Turing Testi

Yirminci yüzyılda, insanın öznel ve geleneksel olarak, metafizik terimlerle açıklanan özelliklerini fiziksel süreçlere indirgemek, teknolojik gelişmelere dayanarak zihinsel süreçleri taklit eden, insan zihni gibi davranan, makineler geliştirilmeye başlamıştır. Yirminci yüzyıl, hayvanların klonlanması ve genetik kodun çözülmesi gibi, bilimsel devrimler yılıdır. Bilincin ve zihinsel süreçlerin beynin işleyişine indirgenmesiyle düşünme ve bilinç gibi zihinsel işlevlerin sadece insana has olup olmadığı sorusu irdelenmeye başlanmıştır. Her alandaki teknolojik gelişmelere koşut olarak, teknolojik gelişmelerle beynin çalışmasının taklit edilebilmesi yoluyla yapay zihninlerin yaratılıp yaratılamayacağı sorusu ortaya atılmıştır. **Yapay zekâ** insan zihninin ve zihinsel süreçlerin bir makine tarafından taklit edilmesini, bir başka deyişle insan gibi düşünen, zeki makineler yaratmayı amaçlayan bir bilim dalıdır. Yapay zekâ, insana ait zeki özelliklerin bilgisayara kazandırılmasına çalışmalıdır. Psikoloji, felsefe, biyoloji, dilbilim gibi çeşitli farklı alanla bağlantılı olan, bilgisayar biliminde bir alt alandır. Yapay zekâ çalışmaları, iki amaç doğrultusunda gelişmektedir. Bunlar, insan zekâsını taklit eden bilgisayarlar geliştirerek, insan zihninin işleyişini daha iyi anlayarak, daha kullanışlı bilgisayar uygulamalarının yazılmasını sağlamaktır.

Yapay zekâ terimi, ilk defa 1956 yılında John McCarthy tarafından, insanlar tarafından yapıldığında zekâ gerektiriyor dedirten işlerin, bilgisayarlar tarafından yapılmasını sağlamaya çalışan bir bilgisayar dalını isimlendirmek üzere ortaya atılmıştır. Yapay zekâyı uğraşanların amacı görmek, öğrenmek, alet kullanmak, insan konuşmasını anlamak, mantık yürütmek, iyi tahmin yapmak, oyun oynamak, amaç belirlemek ve plan oluşturmak vb. gibi, zekice faaliyetleri, makinelerle yaptırmaktır. Yapay zekâyı biyolojik organizmalara has zekâ arasındaki fark, makinelerle canlıların aynı sonuçlara farklı yollardan ulaşmalarında görülür. Yapay zekâ, daha ziyade bilinçli düşünme, eylemin nasıl gerçekleştiğini incelemeye yönelik bir bilimdir.

“Makineler düşünebilir mi?” sorusunu ilk defa cevaplamaya çalışan ve *makine zekâsı* kavramını ortaya atarak, insan zekâsını taklit eden makinelerin yapılabileceği fikrini geliştiren kişi Alan Turing’dir. Turing’in makinelerin düşünüp düşünemeyeceği sorusunu bir oyun şeklinde test etmesi, yapay zekâ alanında çığır açmış, kendinden sonra birçok araştırmacıya ilham vermiştir.

Alan Turing 1950 yılında yayınladığı “Bilgisayar makineleri ve Zekâ” (*Computing Machinery and Intelligence*) başlıklı meşhur makalesinde “makineler düşünebilir mi?” sorusuna cevap aramıştır. Turing, makine ve düşünmek kelimelerini tanımlamak ve cevap aramak yerine, aynı soruyu ustaca makinelerin insan zihnini taklit edip edemeyeceği şeklinde düzenlemiştir. Turing tarafından ortaya atılan makine tasarımı, günümüzde pek çok kuram ve standardın belirlenmesinde önemli rol

oynamıştır. Turing insanların, bir makinenin zekice davrandığını, düşünebildiğini gördüklerinde, nasıl tepki vereceklerini merak etmiş ve bunu ölçebilecek bir test geliştirmiştir. Turing’in geliştirdiği test “düşünen makineler için Turing Testi” olarak tanınır.

Turing testi birbirlerine bir bilgisayar ekranı ve bir klavyeyle bağlı üç odadan oluşur. Bu odalardan birinde bilgisayar, diğerinde bir insan oturur. Üçüncü odada oturan sorgucunun (insan) görevi, kendisiyle bilgisayar ekranı aracılığıyla konuşanlardan hangisinin insan, hangisinin makine olduğunu anlamaktır. Sorgucu bilgisayar ekranı aracılığıyla hem bilgisayara, hem de diğer insana sorular sorabilmektedir. Bilgisayarın görevi, sorgucuyu kendisinin insan olduğuna inandırmaktır. Turing’e göre sorgucu, bu testte insanı bilgisayardan ayırt etmeyi % 50’den daha az başardığında, yani sorgucu insanı bilgisayardan ayırt edemediğinde, bilgisayarın zeki olduğu, düşündüğü söylenebilir. Turing, aynı makalesinde, 2000 yılında geliştirilmiş bilgisayarların 5 dakikalık bir diyalog sonunda bu testi %30 oranında geçeceğini öngörmüştür.

Turing testine getirilen, yapay zekâ konusunda en sık söz edilen eleştirilerden biri, duygularla ilgilidir. Buna göre, yalnızca biyolojik organizmalar duygu ve düşünme yetisine sahiptir. Biyolojik olmayan makinelerin düşünmeye duyguya sahip olduğu söylenemez. Buna karşın yapay zekâ savunucuları, düşünme ve duyguya sahip olmanın yalnızca biyolojik organizmalara has olmadığını, silikon temelli yapıların düşünme ve duyguyu taklit etmesinin yeterli olduğunu öne sürmektedir.

Zayıf ve Kuvvetli Yapay Zekâ Ayrımı

Yapay zekâ alanındaki tartışmaların çoğu, Kartezyen düalizmin, duyguların ve düşüncelerin, fiziksel dünyadan farklı bir alana ait olduğunu, öne sürmesinden kaynaklanır. Yapay zekânın çıkış noktası, düalist bir dünya görüşünün aksine, duyguların ve düşüncelerin fiziksel dünyaya ait olduğu, makineler tarafından taklit edilebileceği fikridir.

Akıllar, Beyinler ve Bilim adlı meşhur kitabında düalist görüşlerin, zihnin ve beynin nasıl etkileştiği sorununu çözmekten uzak olduğunu söyleyen Searle, indirgemeci materyalist görüşlerin de sinirsel fizyolojik süreçlerle zihinsel durumlar arasındaki bağlantıyı sağlamaktan uzak olduklarını öne sürer. Turing makinesinin ortaya atılmasıyla gelişen yapay zekâ alanındaki çalışmalarda insan beyniyle dijital bilgisayarların çalışması arasında benzerlik kurarak, insan beyninin dijital bir bilgisayar, zihnin de sadece bir bilgisayar programı olduğunu savunmaktadır. Bu bağlamda yapay zekâ anlayışını, kuvvetli yapay zekâ ve zayıf yapay zekâ olarak ikiye ayıran Searle, kuvvetli zekâ anlayışını eleştirerek, yapay zekâ anlayışının savunuculuğunu yapmıştır.

Kuvvetli yapay zekâ yaklaşımı gerekli teknolojik ilerleme sağlandıktan sonra makinelerin, yani dijital bir

FEL306U-ZİHİN FELSEFESİ

Ünite 7: Yapay Zekâ: Makineler Düşünebilir mi?

bilgisayarın insan zekâsına ve duygularına sahip olacağını ileri sürer.

Zayıf yapay zekâ anlayışına göre makinelere, yani dijital bir bilgisayara, düşünmeyi öğretmek mümkün değildir. Makinelerin insan gibi akıl yürütmesi, karar vermesi, duygulara sahip olması beklenemez.

Günümüzde yapay zekâ alanındaki çalışmalara bakıldığında her iki görüşü de benimseyen araştırmacılar olmasına rağmen, çalışmaların daha ziyade zayıf yapay zekâ yönünde olduğu görülmektedir. Zayıf ve kuvvetli yapay zekâ ayrımı, bu ayrım çerçevesinde ortaya atılan tartışmalar, aslında geleneksel olarak zihin beden sorunu olarak bilinen sorunun, bilgisayar teknolojisi aracılığıyla ifade edilmesidir. Zayıf yapay zekâ, zihin-beden sorunuyla bağlantılı olarak, özellikle materyalist ve işlevselci görüşlerin içine düştüğü sorunlara çözüm sunabilir. Çünkü psikolojik olguları bilgisayarda taklit etmek, bir anlamda, bu tür zihinsel durumların fiziksel bir yapıdan nasıl kaynaklandığını açıklamayı olanaklı hale getirmektedir. Searle kuvvetli yapay zekâ anlayışına karşı çıkanlar arasında en çok tanınanlardan biridir.

Çince Odası Deneyi ve Cevaplar

John Searle, çığır açan *Zihinler, Beyinler ve Bilim* adlı kitabında, zihin beden sorununa çözüm olarak önerilen, işlevselci ve indirgemeci materyalist kuramlara karşı, indirgemeci olmayan bir materyalizm öne sürer. Searle'e göre kuvvetli yapay zekâ görüşünden çıkarılacak sonuç, insan zihninde biyolojik hiçbir ögenin bulunmadığıdır. Searle bu görüşü bilgisayar işlevselciliği olarak tanımlar ve bu görüşün zihni bir dijital bilgisayar programına indirgediğini söyler. Searle'e göre kuvvetli yapay zekânın temelini oluşturan ilke "beyin için zihin neyse bilgisayar donanımı için program odur" şeklinde özetlenebilir.

Searle kuvvetli yapay zekâyı zayıf yapay zekâyla karşılaştırır. Zayıf yapay zekâyı göre, bilgisayarlar düşünmeyi yalnızca taklit ederler, onların anlıyormuş gibi görünmeleri gerçek anlama değildir (yalnızca mış gibi anlamadır), düşünüyormuş gibi görünmeleri mış gibi düşünmedir vb. Ama yine de, bilgisayar taklidi (simulasyonu) zihni incelemek için çok faydalı bir tekniktir.

Searle, bilgisayar programlarının, salt biçimsel ve sözdizimsel özelliği olduğunu bu özelliklerinden dolayı da zihinsel süreçlerden farklı olduğunu savunur. Zihin, sözdizimin ötesinde anlambilimi de barındırır. Hiçbir bilgisayar programının zihne sahip olmamasının nedeni, bilgisayar programlarının sözdizimsel, zihinlerin ise söz, hem de anlamdizimsel olmalarıdır. Zihinlerin biçimsel yapılarının ötesinde içerikleri vardır".

Çince odası deneyi Searle'ün bilgisayarların düşünemediğini göstermek amacıyla tasarladığı bir düşünce deneyidir. Searle'e göre, bilgisayarda Çince odasındaki hiç Çince bilmeyen kişinin durumunda olduğu gibi, anlamı bilinmeyen Çince simgeleri işleten bir

biçimsel program vardır ve bir dili anlamak demek, bir takım biçimsel simgeleri bilmek demek değil, uygun zihinsel durumlara sahip olmak demektir.

Searle'ün Çince odası deneyiyle kanıtlamak istediği şey, doğru bir bilgisayar yazılımının insanın Çince anlamasını sağlayamadığı gibi, bilgisayarın da Çince anlamasını sağlayamayacağıdır. Çünkü Çince odası deneyinde, odada kilitli kişi bir bilgisayar gibi, davranarak programı çalıştırmıştır. Bilgisayarın tek sahip olduğu şey, bu deneydeki gibi Çince sembolleri işletebilecek biçimsel bir programdır. Bilgisayarın Çince anladığı söylenemez.

Searle, Çince odası deneyinde anlamadan, zekice ve anlamlı çıktılar veren bir sistem betimler. Searle bu karşı örneğiyle Turing testinin geçersizliğini göstermeyi hedefler. Çünkü Çince odası, gerçek anlamda hiçbir şey anlamadığı halde, Turing testini kolaylıkla geçebilir. Ama Searle'ün Çince odasına, karşı kuvvetli yapay zekâ tarafından çeşitli cevaplar ve karşı argümanlar geliştirilmiştir. Searle, bu cevapların hepsinin yetersizlikleri olduğunu söyler. Çünkü Çince odasının tezi "basit bir mantıksal gerçeğe dayanır; sözdizimi anlam için yeterli değildir, bilgisayarlar sadece sözdizimine sahiptirler".

Ayrıca Çince Odası Deneyine verilen cevaplar da kendi içinde altı kategoriye ayrılmıştır. Bunlar:

- Sistem Cevabı
- Robot Cevabı
- Beyin Taklitçisi (Brain Simulator) Cevabı
- Bileşim (Combination) Cevabı
- Diğer Zihinler Cevabı
- Birçok Bina Cevabı olarak sıralanabilir.

Searle, bilgisayarların günümüzde birçok olguyu ve süreci taklit etmekte kullanıldığını, örneğin bilgisayarda depremlerin, fırtınaların taklit edildiğini, ama kimse bilgisayarın fırtına ya da deprem olduğunu düşünmezken bilgisayarda zihni taklit ettiğimizde, insanların bilgisayara bilinç atfetmesinin anlamsız olduğunu düşünür.

Bunun sebebinin, insanların büyük oranda, davranışçı temelde düşünmesi olduğunu söyler. Böylece birçok insan için, bir sistem Çince anlıyormuş gibi davranıyorsa o zaman, mutlaka Çince anlıyordur demektir. Normal olarak birçok insan düalist bir tavırla zihinlerin biyolojik, fiziksel dünyanın bir parçası olmaktan öte bir şey olduğunu da düşünür. Zihnin salt biçimsel olarak tanımlanabileceğini savunan yapay zekâ da zihnin, doğal biyolojik bir olgu olduğu fikrini yadsıyarak düalist görüşlere yansır.

Searle'in kuvvetli yapay zekâyı karşı çıkışı, makinelerin düşünemeyeceğini savunması onun, zihin ve bedenin ilişkisine ilişkin görüşleriyle bağlantılıdır. Searle'e göre, zihin ve beden etkileşim içindedir, ama töz düalizminin aksine zihin ve beden birbirinden ayrı ve farklı şeyler değildir. Çünkü zihinsel olgular beynin bir özelliğidir. Bu görüş en iyi bir şekilde hem fizikalizmin, hem de mentalizmin bir karışımı olarak düşünüldüğünde

anlaşılabılır. Searle, naif fizikalizmi, dünyada var olan her şeyin fiziksel nitelikler ve ilişkiler olduğu şeklinde, naif mentalizmi de zihinsel olguların gerçekten var olduğu şeklinde tanımlar. Buna göre, bazısı bilince, çoğu yönelimselliğe, tamamı öznelliğe sahip olan zihinsel durumlar vardır. Bunların da dünyadaki fiziksel olayların belirlenmesinde nedensel olarak işlevi vardır.

Searle'ün zihin, beden ve bilgisayar etkileşiminin doğasına ilişkin argümanı birkaç temel öncüle dayanır. Bunlardan ilki, beynin zihnin nedeni olduğudur. Buna göre, zihni oluşturan tüm zihinsel süreçlerin temeli beyindeki süreçlerdir. İkinci temel önermesi sözdiziminin anlam dizimi için yeterli olmamasıdır. Bunu tamamlayan üçüncü önermeye göre, bilgisayar programları sadece biçimsel ve sözdizimsel yapılarıyla tanımlanır. Son önerme de zihnin zihinsel ve anlamsal bir içeriği olduğudur. Bu son sav zihnimizin nasıl çalıştığını açıklayan bir gerçektir. Düşüncelerimiz ve isteklerimiz ya bir şeyle ilgilidir, ya bir şeye gönderme yapar ya da dünyanın haline yöneliktir; bunun nedeni de içerikleridir.

Makineler Düşünebilir Mi?

Yapay zekâ alanındaki çalışmalar iki temel kategoriye ayrılabilir. Bunlardan ilki sembolik yapay zekâ olarak nitelendirilebilecek zihni taklit etme anlayışıdır. Sembolik yapay zekâ sistemleri yukarıdan aşağıya bir düzenle akıl yürütmeyi, bilmeyi ya da her ikisini birden taklit edecek şekilde programlanmışlardır. Sembolik yapay zekâda kullanılan en yaygın anlayış üretim sistemi anlayışıdır. Bir üretim sistemi genellikle üç kısımdan oluşur. Üretim kuralları adı verilen eğer ise-o zaman formunda bir kurallar listesi; belli kuralın ne zaman, nasıl uygulanacağına karar vermekte kullanılan bir kontrol mekanizması ve çalışan bir bellek, kullanılan ateşlenen kuralların sonuçlarının yazıldığı bir “karatahta”.

Yapay zekâ alanındaki ikinci çalışma alanı, beyni taklit eden bağlantılı ya da yapay sinirsel sistemler yaklaşımıdır. Bu yaklaşımın çıkış noktası, beynin yapısı üzerine yapılan çalışmalardır. Beynin en göze çarpan özelliği, sinir hücreleri arasındaki yoğun bağlantıdır. Bu yaklaşımı savunanlara göre, eğer sinir hücrelerini temsil eden birçok basit işlemci yoğun bir şekilde birbirine bağlanırsa milyonlarca satırlık kodlar yazmak zorunda kalmadan beyin benzeri davranış elde edilebilir. Zekâ ya da düşünme, birçok işlemcinin birbirine bağlanmasıyla kendiliğinden ortaya çıkabilir. Yapay sinirsel sistemlerin dikkate değer özelliği, sembolik yapay zekâ gibi programlanmış değil, aksine eğitilmiş olmalarıdır. Makinelerin öğrenebilmesi, zekâ davranışı elde etmekte can alıcı bir husustur. Sinirsel bir ağda öğrenme, tepkiyi belirleyen ağırlıkların örüntüsünü değiştirmekle gerçekleşir. Yapay sinirsel sistemler, örüntü ister görsel olsun, ister daha soyut bir şekilde yapılsın, örüntü tanımlama konusunda mükemmeldirler. Ama akılcı, mantıksal düşünme gerektiren sorunların çözümünde, sembolik yapay zekâ sistemleri mükemmelken yapay sinirsel sistemler, daha az başarılı olmaktadır.

Yapay sinirsel sistemlerin düşünme ya da zekâ üretmesi, çok fazla sayıda sinir hücresinin, onların birbiriyle bağlantılarının, taklit edilmesini gerektirecektir. Ama sorun, sadece taklit edilen sinir hücresi sayısının artması değildir; salt uyarılma eşliğinin taklit edilmesinin ötesinde, sinir hücresinin kendisini de daha detaylı bir şekilde taklit etmek ve biyolojik bir sinir hücresinin işlevine özgü karmaşıklığı yakalamak gerekir. Ayrıca tek bir tip sinir hücresi olmadığı da unutulmamalıdır.

Kişisel Özdeşlik Sorunu: Ben Kimim?

“Ben kimim?” sorusuna felsefi açıdan bakıldığında kişinin zaman içinde aynı kalıp kalmadığı, kendisine özgü duygu, inanç, imge vb. düşünsel ve ruhsal durumlarda meydana gelen, genellikle kalıcı, ani değişimlere rağmen kendisinin, aynı ben olarak sürekliliğini sağlayan bir kriterin olup olmadığı, varsa ne olduğu soruları üzerine yoğunlaşır.

Kişi Kavramı ve Kendilik İlişkisi

Kişisel özdeşlik sorunu “ben kimim?” sorusunun felsefi literatürdeki karşılığıdır.

Psikolojide, kendilik (self) ve kişi (person) kavramları, bazı düşünür ve araştırmacılar tarafından eş anlamlı kavramlar olarak kabul edilmişse de felsefi açıdan kendilik ve kişi kavramları birbirinden farklıdır.

White’in (1991) tanımında kişi (person), bedensel olarak sosyal kişidir. Kendilikse (self) bütün kişisel yaşantıların, ilk elden, öznenin kendisine ait yaşantıları yansıttığı şekliyle bireyi temsil eder.

Kişi ve kendilik kavramları birbiriyle çok yakındır. Kişi olmayı belirleyen en temel özellik zihinsel bir varlık olduğudur. Bir kişi her şeyden önce bir zihne sahiptir. Fakat her zihinsel varlık kişi değildir. Örneğin kediler de zihinsel varlıklardır ama bir kişi değildir.

Dolayısıyla kişiden söz ettiğimizde, belli bir tür zihne sahip varlıktan söz edilmektedir. Bir kişi yalnızca açlık ve acı gibi hislerin yanında yarın yağmur yağacağına inanmak, belli bir partinin seçimleri kazanmasını istemek gibi, zihinsel durumları, daha da önemlisi kişinin, kendisine yönelik zihinsel durumları, kendisiyle ilgili inançları, arzuları vardır.

Kişiler özsel bilince, yani kendilik bilincine sahiptir. Kendilik bilinci, bizi kediler, maymunlar, atlar gibi diğer zihinsel varlıklardan ayıran özelliktir.

Kişiliğin özü, özsel bilinçtir. Kişi olmayı belirleyen zihinsel özellik ve kapasiteleri şöyle sıralayabiliriz:

- Duygu ve hislere sahip olma kapasitesi
- Geçmiş hatırlama, geleceği öngörme ve plan yapma yeteneği
- Ahlaksal, estetik ve dinsel yargılarda bulunma yeteneği
- Soyut düşünme yeteneği
- Dil kullanabilme yeteneği
- Özsel bilince ve öznelliğe sahip olma yeteneği
- Kişilerarası ilişkiler kurabilme ve bunu yürütebilme yeteneği

Yukarıdaki özellikler ve yetenekler, kişi olmak için yeterli koşullardır. Ancak; bu listedeki özelliklerin, aynı zamanda, kişi olmanın gerekli koşulları olup olmadığı da sorulabilir. Örneğin; kişi ileriki yaşlarda Alzheimer hastalığına yakalansa, yukarıda sıralanan özellik ve

yeteneklerden bir kısmını yitirse artık onun, bir kişi olmadığını mı varsaymalıyız?

Kişi olmak için, yeterli ve gerekli koşulların belirlenmesinde, iki farklı görüş karşımıza çıkmaktadır. Bunlar:

- Düalist görüşleri temele alan ego kuramı,
- Materyalist görüşleri temele alan bundle (yığın) kuramıdır.

Ego Kuramı

Ego kuramı, Platon ve özellikle Descartes’ın düalist görüşlerinden kaynaklanmaktadır. Buna göre kişisel özdeşlik, maddi ve uzamsal olmayan, ölümsüz ruha dayanmaktadır.

Kartezyen düalizme dayanan ego kuramı ise kişinin yaşantılarının bütünlüğüne bu yaşantıların aynı kişi tarafından yaşanmış olmasına ve yaşantıların öznesine bağlıdır.

Bundle (Yığın) Kuramı

17. yüzyıl düşünürlerinden Hume, deneyci bir yaklaşımla bundle (yığın) kuramını ortaya koymuştur. Hume’a göre, sürekli, değişmeyen bir kendilik fikri bir yanılsamadır bu nedenle kişisel özdeşlik tasarımı bahsetmek saçmadır.

Hume, bedenden bağımsız olarak ölümsüz bir zihin fikrini reddetmiştir. Hume’a göre, esas olan izlenimlerdir bu izlenimlerle fikirler oluşur. Bundle kuramı, kişinin eylemlerinin öznesi olarak kendiliğin varlığını reddet ve kişisel özdeşlik tasarımı bir yanılsama olduğunu öne sürer. Bu bundle kuramına karşı Thomas Reid, kişinin yalnızca izlenim ve tasarımların bir araya gelmesinden oluşmadığını belirtir. Reid’e göre, kişisel özdeşlik, kişinin kendim dediği bölünmez şeyin sürekliliğini zorunlu kılar. Kendilik ve kişi kavramlarının bir töz olarak mı, yoksa bir yanılsama olarak mı tanımlanacağı, kendiliğimizin sürekliliğinin nasıl olacağı sorusuyla yani kişisel özdeşlik sorunuyla yakından ilişkilidir.

Kişisel Özdeşlik Sorunu

Kişisel özdeşlik sorunu, hem farklı deneyim ve yaşantıların nasıl olup da aynı kişinin deneyimleri olabildiği, yani bütünlük sorunu, hem de kişiyi zaman içinde aynı kişi yapan şeyin ne olduğu, yani kimlik sorunudur. Bu sorular sırasıyla “bütünlük sorunu” ve “kimlik sorunu” olarak sıralanabilir.

Bütünlük Sorunu

Bütünlük sorunu İnsan yaşamı boyunca sahip olduğu birçok duyum, duygu, düşünce, hatıra vb. bütün deneyimlerin tek ortak noktası, hepsinin o kişinin deneyimleri olması, hepsinin o kişinin zihninde olmasıdır.

FEL306U-ZİHİN FELSEFESİ

Ünite 8: Kişisel Özdeşlik Sorunu

Kimlik Sorunu

Kimlik sorusunu, karşımızdaki insanı genel olarak fiziksel görünüşünden tanırız. Telefondaki kişiyi genellikle sadece bir “alo” dediğinde sesinden tanırız. Bunlar dışında parmak izi ya da DNA testleri gibi, daha da gelişmiş teknikler de farklı alanlarda kullanılmaktadır. Ancak; bedensel özellikler karşımızdaki kişinin kim olduğu konusunda bize yeterince doğru sonuçlar verse de bir takım sorunsal durumları tasarımıyabiliriz. Örneğin; Ali’nin beynini Veli’nin bedenine aktardığımızda, Ali’nin beynini Veli’nin bedeninde taşıyan kişi kimdir? Geleneksel olarak söyleyecek olursak, esas olarak kişisel özdeşliği sağlayan şey nedir?

Hume Deneme’de, bu soruları deneyci ilkeler ışığında cevaplamaya çalışmış fakat bu konudaki başarısızlığını “kendimi öyle bir labirentin içinde buluyorum ki artık önceki görüşlerimi nasıl düzeltereğimi de onları tutarlı hale nasıl getireceğimi de bilmediğimi itiraf etmem gerekiyor” şeklinde açıklamıştır.

Kişisel özdeşlik sorunda iki temel yaklaşım söz konusudur. Bir kişinin, zaman içinde aynı kişi olarak sürekliliğini sağlayan şeyin ne olduğuna bağlı olarak, iki temel kişisel özdeşlik ölçütü vardır. Bunlar bedensel süreklilik ve zihinsel süreklilik ölçütleridir.

Bedensel Süreklilik Ölçütü

Bedensel süreklilik ölçütüne göre, kişinin zaman içinde aynı kişi olarak kalması, aynı bedende yaşayan insan olarak kalmasıyla mümkündür.

Fiziksel şeyler, büyük oranda olmak üzere zaman içinde değişirler. Felsefi olarak söz konusu sorun, bir şeyin aynı şey olmaması için, ne kadar ve ne türden bir değişikliğe uğraması gerektirir.

Herhangi bir şeyin, zaman içinde aynı şey olarak kalıp kalmadığının bir ölçütü arandığında, ilk aklımıza gelen şey, o şeyi kendisi yapan şeyin ne olduğuna bakmaktır. Çünkü; bir şeyin, kendine özgü niteliklerini koruyabilmesi için, tek parça halinde ve o özsel niteliklerini içerecek şekilde, varlığını sürdürmekle mümkündür.

Fiziksel süreklilikte örneğin; Benim bilgisayarım niteliksel olarak tıpatıp aynı olan bilgisayarlar var, ama onlar benim bilgisayarım değil. Bugün kullandığım bilgisayarı dün kullandığım bilgisayarla aynı yapan şey sadece niteliksel özellikleri olamaz. Bilgisayarımı dünküyle aynı bilgisayar yapan şey, büyük olasılıkla bugünden düne doğru geçen zaman içinde bilgisayarımın masamın üstünde ya da çantasında olduğunu, kesintisiz olarak takip edebilmemdir.

Kişisel özdeşliğin bedensel ölçütü, fiziksel nesnelerin, zaman içindeki sürekliliğine ilişkin ölçütlerin, kişilere uyarlanmasıdır. Buna göre, bir kişinin, zaman içinde aynı kişi olarak kalması, aynı bedende yaşayan insan varlığı olarak kalmasıyla mümkündür. Kişinin bedeni, yıllar içinde, ne kadar değişikliğe uğrarsa uğrarsın, eğer

şimdiden geçmişe doğru, o kişinin, yaşayan bedeninin uzamsal varlığı, kesintisiz bir şekilde takip edilebildiği sürece o kişi, aynı kişi olmayı sürdürür. Bedensel süreklilik ölçütüne göre kişi estetik ameliyatlara geçirebilir, korkunç bir trafik kazası ya da fiziksel görünümünü bozan bir hastalık sonucunda görüntüsü tamamen değişebilir, zihinsel bir rahatsızlık ve kaza sonucunda kim olduğunu, ne olduğunu unutabilir. Ama doğduğu andan beri, aynı bedende yaşayan aynı insan varlığı olmayı sürdürdüğü müddetçe aynı kişidir. Dolayısıyla kişisel özdeşlik dışsal bir kavramdır.

Psikolojik Süreklilik Ölçütü

Psikolojik süreklilik ölçütü, zihinsel durumların sürekliliğinin ve kalıcılığının kişisel özdeşliği oluşturduğunu belirtir. Psikolojik süreklilik ölçütüne göre, kişisel özdeşliği oluşturan şey, zihinsel durumların kalıcılığı ve sürekliliğidir. Psikolojik süreklilik ölçütünün en önemli ve ilk temsilcilerinden birisi John Locke’dur.

Kişisel Özdeşlik ve Bellek Ölçütü

John Locke, ilk defa kişisel özdeşlik için, psikolojik bir ölçüt olarak bellek ölçütünü ileri sürmüştür. Locke’a göre kişinin bilinci, geçmişteki herhangi bir düşünceye erişebildiği ölçüde, kişi hatırlayabildiği ölçüde, eski kendisi neyse şimdiki de odur.

Locke’a göre, kişisel özdeşliğin özü kalıcı, değişmeyen töz değil, öz bilince sahip olan kendiliğimizdir.

Kişisel özdeşliğin dayanağıysa kişi tanımına bağlıdır. Locke kişiyi akıl ve iç duyuma sahip, kendini farklı yer ve zamanlarda da aynı düşünen şey diye zihinli bir varlık olarak tanımlamıştır. Kişi bunu, düşünmenin ayrılmaz parçası ve bana göre özsel olan bilinçle gerçekleştirir” demiştir.

Locke’un kişisel özdeşlik kuramı, psikolojik ölçütün bütün çağdaş örneklerinin başlangıç noktasını oluşturmuştur.

Locke’a göre, kişisel özdeşliğin asıl ölçütü olan bilinç, geçmiş yaşantılara uzatılabildiği ölçüde, kişi geçmişini hatırlayabildiği ölçüde, kişinin eylemlerini, aynı kendilik altında bir araya getirebilir. Böylece, şimdiki ve geçmişteki eylemlerinin bilincine sahip olan kişinin, özdeşliğinden bahsedilebilir.

Locke, kişinin eylemlerinin bilincinde olmasının koşulunu, o eylemleri kendine ait eylemler olarak hatırlayabilmesi diye tanımladığı için, Locke’un kişisel özdeşlik ölçütü bellek ölçütü olarak bilinmektedir. Locke’un kişisel özdeşlikte asıl vurgulamak istediği şey, salt kişinin geçmişini hatırlaması, yani bellek değil, asıl olan kişinin geçmişteki eylemlerinin farkında olmasıdır.

Locke’a göre, kişisel özdeşliği bilincin dışında bir şeyde aramak boşunadır. Locke’un kişisel özdeşlik kuramına göre, zaman içinde aynı bedene sahip olmak, kişisel özdeşlik için ne yeterli, ne de gerekli koşuldur. Önemli olan, aynı bilince sahip olmaktır. Kişisel özdeşlik için

hem yeterli, hem de gerekli koşul, kişinin geçmişte yaşadığı olayları ve duyguları o zaman, sahip olduğu öz bilinçe hatırlıyor olmasıdır.

Locke'un kişisel özdeşlikte psikolojik bir ölçüt olarak belleği göstermesi eleştiri almıştır. Locke'un bellek ölçütüne ilk karşı çıkan Reid, elma çalıp sopa yiyen çocuk ile büyüdüğüde savaştaki başarılarından dolayı madalya alan general karşılaştırmasını yapmıştır.

Locke'un kuramına göre Reid, elma çalıp sopa yiyen çocuk ile madalya alan asker aynı kişidir ve madalya alan askerle general olan kişi de aynı kişidir. Bunun mantıksal sonucu da generalin elma çalıp sopa yiyen çocukla aynı kişi olduğudur. Ama generalin bilinci kesinlikle elma çalma olayına kadar gitmiyor. Locke'un kuramına göre, general elma çalan çocukla aynı kişi değildir.

Locke'un, bellek ölçütüne ikinci eleştiri, açıklamasının döngüsel olmasıdır. Belleğimiz her zaman doğru olmayabilir. Bazı durumlarda hiç olmamış şeyleri olmuş gibi hatırlayabiliriz. Daha da kötüsü, bazı durumlarda, kendimizin yaşamadığı şeyleri kendimiz yaşamış gibi hatırlayabiliriz. Bunlar sadece görünüşte hatıralardır. Locke'un, kişisel özdeşliğin dayanağı olarak, görünüşte bellek durumlarını kastetmemiştir. O halde, bizim gerçek belleği görünüşte bellekten ayırt edecek bir yola ihtiyacımız vardır. Bunu yolu, kişinin hatırladığı şeylerin gerçekten de o kişi tarafından yaşanmış olduğunu varsaymaktır. Locke'a göre, geçmişteki yaşantıyla şimdiki yaşantı, aynı kişi tarafından yaşanmalıdır. Bu kişisel özdeşliği kurmaya çalışılan öznenin varlığını önceden kabul etmek demektir. Bu da Bishop Butler'ın haklı bir şekilde gösterdiği döngüsel bir çıkarımı oluşturur: "bilgi önceden varsaydığı hakikati nasıl kuramazsa kişisel özdeşliğin bilinci de önceden varsaydığı kişisel özdeşliği kuramaz". Locke'da Hume gibi zihinsel yaşamın birbirinden ayrı kısımların bir araya getirilmesiyle oluştuğunu düşünür. Hume benzerlik, bitişiklik ve nedensellik ilişkilerine dayanarak, bu farklı algılar arasında, onları birleştiren bir bağlantı olduğunu hissettiğimizi, kişisel özdeşlik fikrinin de "tümüyle düşünce yetisiyle bağlantılı bir zincir boyunca, pürüzsüz ve kesintisiz bir şekilde ilerlemesinden kaynaklanan" hayali, uydurma bir tasarım olduğunu söylemektedir. Hume'un aksine Locke ise geçmişteki ve şimdiki farklı zihinsel yaşantıların, aynı bellek altında toplanmasının, kişisel özdeşliği sağladığını iddia eder.

Bellek Ölçütüne Farklı Yaklaşımlar

Locke'un bellek ölçütünün döngüsellliğini, ilk karşı çıkan Sydney Shoemaker'dır (1975). Shoemaker, kişisel özdeşliği, iki soruyu birbiriyle bağlantılı bir şekilde cevaplamayı amaçlayan işlevselci bir yaklaşımla ele almıştır. Bu sorular "çeşitli zihinsel durumların doğası nedir?" ve "farklı zihinsel durumlar birlikte var olmak, yani aynı ve tek kişiye ait olmak için birbirine nedensel olarak nasıl bağlanmalıdır?" sorularıdır. Shoemaker'a göre, geçmiş ve şimdiki kendilik arasındaki belleğin

sürekliliği, birbirine bağlanmış kişi durumlarının, birbirine geçişli olmasıyla sağlanır. Eğer kişi ve durumu kendinden önceki bir kişi ve durumuna ait bir bellek izlenimi, kişisel özellik vb. gibi bir psikolojik durumunu kendi varoluş nedeni olarak görüyorsa, bu iki kişi ve durum doğrudan bağlantılıdır, yani psikolojik olarak süreklilik gösterir. Shoemaker, psikolojik sürekliliği, hem psikolojik özelliklerin benzerliği, hem de kişinin sahip olduğu zihinsel durumların işlevsel olarak birbirine bağlanması olarak ele almıştır.

Hem psikolojik, hem de bedensel ölçütlerin, kişisel özdeşlik sorununu açıklamakta yetersiz kaldığını gören Parfit, Hume'un yığın (bundle) kuramına dönüş yapmış, bilincin bütünlüğünü ve kişisel özdeşlik tasarımını birbirine bağlı zihinsel olaylar ve durumlar zincirine dayanarak açıklanabileceğini belirtmiştir. Parfit, her zihinsel olaylar zinciri bir yaşam teşkil ettiği için bedenden bağımsız kişinin varlığını reddetmiştir.

Parfit, ayrıık beyin hastalarının yığın kuramını desteklediğini ve kişisel özdeşliğin, deneyimlerin öznesi olarak kişiye bağlı olmadığını belirtmiştir. 1960'larda, epilepsi hastalarının sorununun beyninin iki lopu arasındaki elektrik akımı olduğu düşünüldüğünden akımı kesmek için araştırmacılar, epilepsi hastasının beyninin iki lopunu birbirine bağlayan "corpus callosum" adı verilen kas dokuyu keserek, beynin iki yarı küresini bağlantısız hale getirmişlerdir.

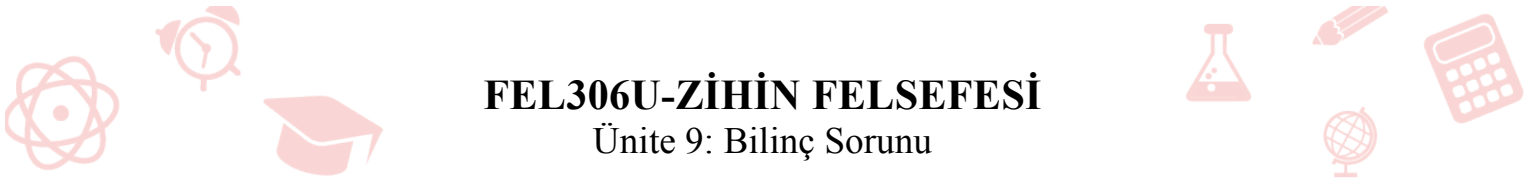
Beynin iki yarı küresi arasındaki bağlantı koptuğu için, bu kişiler, sağ ve sol olmak üzere iki farklı görsel alana sahip olmuşlar, sağ ve sol elleriyle farklı tepkiler vermişlerdir.

Yapılan deneyde, bir ayrıık beyin hastasının yarısı mavi, yarısı kırmızı olan bir ekranın tam ortasına bakması istenmiş, hastaya kaç renk gördüğü sorulduğunda, her iki eliyle de farklı tek renk gördüğünü yazmıştır. Yani bir eliyle mavi yazarken diğer eliyle kırmızı yazmıştır. Bu deney kişinin, aynı anda iki farklı görsel duyuma sahip olduğunu, bir lopun algıladığının diğer lop tarafından bilinmediğini göstermiştir. Bu deneyle aynı bedende iki bilinç hali olduğu söylenebilir.

Parfit'e göre, burada kişisel özdeşlik bakımından bir sorun yoktur, çünkü önemli olan şey, bu farklı duyuların aynı bedende birbirini izlemesidir.

Parfit'e göre, bu bölünme ile iki yeni insan oluşmaz. Burada söylenebilecek şey, kişinin geçici olarak birbiriyle ilişkisi olmayan iki farklı bilinç alanına sahip olduğudur.

Sonuç olarak kişinin sadece deneyimlerin öznesi olmadığı, bilincin bütünlüğünü, kişisel özdeşliği açıklamakta yetersiz kalmıştır. Kişisel özdeşlik, aynı bedende yaşanan düşünceler, duyular gibi, zihinsel olayların ve durumların, zincirleme şekilde birbirine nedensellikle bağlanmasıdır.

FEL306U-ZİHİN FELSEFESİ

Ünite 9: Bilinç Sorunu

Bilinç Nedir?

Bilinç kavramı zihin beden sorununun merkezinde yer alır. Bilinç hem günlük dilde hem de bilim dilinde kullanılan bir kavram olsa da çok karmaşık ve anlaşılması güç bir kavramdır.

Bilinç terimine bugünkü anlamı kazandıran 17. yüzyılda yazdığı *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*'sinde terimi ilk kez kişinin içsel, zihinsel durumlarıyla ve özellikle bağlantılı bir şekilde kullanan John Locke'dır.

Algılama, hissetme, isteme, niyet etme, düşünme, hatırlama gibi zihinsel eylemler insan bilincinin pragmatik eylemleridir. Bilinç hakkında farklı açılardan farklı tanımlamalar yapılmıştır. Chalmers'a göre bilinçle ilgili sorunların çoğu, bilincin açıklamaya çalıştığı olgularla ilgili sorunlardır. Bunları şöyle listeler:

- Çevresel uyarıların birbirinden ayırt etme, sınıflandırma ve tepki verme becerisi,
- Bilişsel bir sistem yoluyla bilginin birleştirilmesi,
- Zihinsel durumların dışa vurulabilirliği,
- Bir sistemin kendi içsel durumlarına erişebilme derecesi,
- Dikkatin belli bir noktada odaklanabilmesi,
- Davranışın istemli bir şekilde kontrol edilmesi,
- Uyanıklık ve uyku hali arasındaki ayırım.

Bütün bu olguları beyindeki sinirsel ya da bilişsel mekanizmalara dayanarak açıklayabiliriz. Ancak; bilinçle ilgili esas sorun öznel deneyim sorunu olduğu için her algıladığımızda ya da düşündüğümüzde zihnimizde bir bilgi işlem süreci yer alır. Bunun yanında da öznel bir algı ya da düşünme deneyimi mevcuttur.

Yukarıda sıralanan sorun alanlarına baktığımızda bilincin açık ve kesin bir tanımının verilememesine rağmen herhangi bir olgunun bilinç olgusu olarak nitelendirilmesinde üç temel ögenin öne çıktığı görülmektedir. Bunlar: Bilincin öznel bir deneyim olduğu, yönelimsellik içerdiği ve farkındalıkla son derece bağlantılı olduğudur.

Farkındalık

Bu sorunu bilinçle ilgili en temel sorundur. Farkındalık sorunu, bir kişinin nelerin farkında olup nelerin farkında olmayacağı arasındaki farkın ortaya konulmasıdır.

"Dolaysız farkındalık" ya da "ayrıcılık erişim" terimleriyle ifade edilen farkındalık yalnızca dışarıdaki herhangi bir nesnenin farkına varmamız anlamında değil ama zihnimizde ve genel olarak bedenimizde olup biten şeylerin farkına varmamız anlamında kullanılır. Ancak bazı şeyler, bilincimize hemen girdiği halde, bazı şeylerinse bilincinde olamayız.

Bilinçle ilgili ikinci sorunsal farkındalık sorunda olduğu gibi bir kişinin neyi bilinçli olarak kontrol edebildiği, neyi bilinçli olarak kontrol edemediğinin ayrılması sorundur. Ancak burada bir sorunsal olarak açıklanması gereken şey,

nasıl olup da bir organizma davranışlarının yalnızca bir kısmını kontrol edebiliyor sorusudur.

Bütün Zihin Halleri Bilinçli Midir?

Zihnimizin içeriklerinin her zaman farkında olmadığımız bilinçli olmayan zihinsel durumlar olduğunu savunan düşünürler vardır. Örneğin; Freud birçok zihinsel durumun bilinçli zihin dışında olduğunu, zihnimizde olan birçok duygu, istek ve arzuların bilincimizde olmadığını söylemiştir.

Bu konuda araştırmacılar iki kampa ayrılmıştır. Bir kısmı bilincinde olmadığımız zihinsel durumlar olduğuna inanırken diğer kısmı bilincin beyin ve sinir sistemin içinde oluşan olayların sonunda ortaya çıkan bir yan ürün olduğunu iddia ederler. Ama bu noktada zihinsel olayların altında yatan sinirsel ve fizyolojik süreçlerin durumu özellikle de zihinsel durumun ortaya çıkmasında nasıl rol oynadığı, bu süreçlerin neyi temsil ettiği sorulabilir.

Kişinin zihinsel durumları bilincin dolaysız nesneleridir. Bu anlamda bilincin nesneleri olarak özel tür nesnelerdir. Bir bilinç nesnesinin yani zihinsel durumun bilincinde olan insan o durumu dolaysız olarak bilir ve diğer kişilerin o zihinsel duruma o kişinin olduğu gibi doğrudan bir girişimi olamaz.

Ancak psikopatolojik bozukluklar bazı nitel zihin hallerinin de her zaman bilinçli olmadığını göstermektedir. Amnezi sendromu, kör görü vb.

Öznellik ve Bilinç

Öznellik sıklıkla bilincin özü olarak düşünülür. Bir anlamıyla da kişinin kendi zihinsel durumlarının bilgisine nasıl eriştiği ile bağlantılıdır.

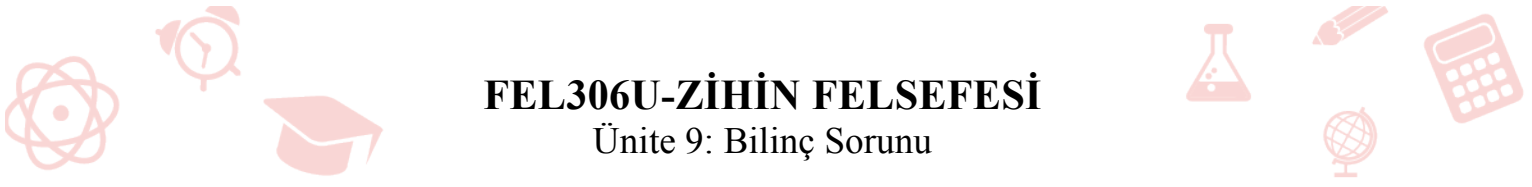
Bilinç öznel deneyimle bağlantısı olması bakımından kişinin kendi eylemleri ve algılarının farkında olması, yani öz bilinç veya kendilik bilinci olarak tanımlanır. "İçgörü" veya "içebakış" olarak ifade edilen öz bilinç ikinci düzey bir bilinç durumudur. Özellikle insanlara has olduğu, insanla hayvanı ayıran en temel özellik olduğu düşünülür. Öz bilinç ya da kendilik bilinci denilen bu ikinci düzey bilinç durumunda bilincimizin içeriği ya da kendiliğimiz, bilincin nesnesi haline gelir.

Zihinsel durumlara ayrıcalıklı erişim ya da dolaysız farkındalık, bu zihinsel durumların birinci şahıs ya da üçüncü şahıs olarak bilinmesi arasındaki farkı yansıtır. Nagel'e göre zihinsel durumlar yalnızca o durumları içsel olarak birinci şahıs formunda bilen kişinin bakış açısından bilinirler. Bun karşın fiziksel durumlar herkese açıktır ve birkaç farklı bakış açısından bilinebilirler.

Kendilik Bilinci

Kişinin kendinin yani kendi içsel zihinsel durumlarının farkında olmasıdır. Bilinçle ilgili en temel sorunsal öz bilince sahip olmaktır. Bu kavram ise kişinin kendisinin bilincinde olmasını ifade eder. Durumumuzun belirlenmesine göre öz bilinç iç algıda yalnızca deneysel

FEL306U-ZİHİN FELSEFESİ

Ünite 9: Bilinç Sorunu

ve her zaman değişkendir; iç görüşlerin bu akışında sağlam ya da kalıcı hiçbir kendilik olamaz ve bu öz bilinç genellikle iç duyu ya da deneysel tam algı olarak adlandırılır. Kant'a göre saf tam algının birliği bütün sentezi a priori olarak önceleyen "kendilik bilinci"dir. Bunun sayesinde özne yetileri aracılığıyla kurduğu tasarimsal dünyayı ve bilgisini bir birlik içinde tutar. Bu bilinç bu nedenle bütün yetileri, a priori olarak öncelemek zorundadır ve kendilik bilinci olmasaydı görüşlerin düzenlenmemiş çokluğu içinde kalırdık.

Yönelimsellik ve Bilinç

Yönelimsellik, bilincin her zaman bir şeyin bilincinde olması demektir. Ancak bilincin nesnesi her zaman gerçekten orada var olan bir şey olmak zorunda değildir. Bilinç özünde yönelimseldir. Her bilinç edimi yönelimsel eğildir ve her yönelimsellik bilinçli değildir ama her bilinç ve yönelimsellik çoğu kere birbirinin yerine kullanılır.

Husserl'in Fomenolojisinde Yönelimsellik Olarak Bilinç: Ona göre yönelmişlik bilincin özüdür. Bilinç her zaman bir şeyin bilincidir. Onun fenomenolojik felsefesinin çıkış noktası tarihsel olarak Brentano'nun öğretisidir. Brentano'nun "bilincin yönelmişliğini"ni belirli bir nesneye yönelmişliği olarak tanımlamasındaki yanlış algılamaları ve bilincin yönelmişliğinin tam olarak neden oluştuğunu yanıtı bırakması eksikliğini çözümüyle yoluna gitmiştir. Bilincin bütün özelliklerini *noema* olarak tanımlayan Husserl, onun belli bir zamanda bilinci görünüşte bir nesneye yönelmiş olarak kendisini gösteren edimle birleştirdiği saptamasında bulunmuştur.

Ona göre her bilinç edimi *cogito* bir yönelimdir ve bir nesnesi vardır. Fenomonoloji "doğal tavır" adını verdiği tavrıdan tamamen farklı şekilde düşünmeye dayanır. Günlük yaşamdaki tavrımızdır. Nesneler doğal tavırda olduğu gibi gerçekte eğil bilinç fenomeni olarak bilinçte var olurlar. Fenomenler bu yüzden "özel"dir. Burada bir kişiyi algıladığımızda fiziksel bir nesne ya da cisim algılamamıza bağlı olarak orada bir kişi olduğu çıkarımını yapmadığımızdır. Bu anlamda *neoma* her zaman için kişinin *neomasıdır*.

Husserl fenomenolojiyi bilincin bilimi olan ama psikoloji olmayan bir bilim, bilincin doğa biliminin karşısında bir bilin fenomenolojisi olarak tanımlar. Onun için modern felsefe akımlarının hemen hepsinin kökenlerinin Descartes'in Meditasyonları'ndaki radikal görüşlerden kaynaklandığını söylemek, kendi fenomenolojisinin kabulünden çok daha öte bir anlam taşır. Gerçekten de Descartes'da kurucu bir özne eylemiyle belirlenen *cogito*, Husserl'in tranzendental fenomenolojisinde, fenomenolojik indirgeme adı verilen bir tutumla varlığın, genellikle nesnelerin, yönelimsel bilinç edimlerinin gerçekleşme alanı olan bir transandantal bilince dönüşmüştür. Ancak; Husserl'in bakış açısından bakıldığında Descartes, Ego *cogito*'nun anlamına ve önemine işaret etmekle birlikte *ego cogito*nun asıl anlamını, Husserl'in felsefesinde kazanabileceği

özellikleri görmekten uzak kalmıştır. Husserl, özne ve nesneyi tekrar birleştirme amacında değildir; o, bir nesnenin nesne olma özelliğini yalnızca bir özne aracılığıyla kazandığını, aynı şekilde bir öznenin de özne olduğunu ancak bir nesne aracılığıyla bildiğini, dolayısıyla da özne ve nesnenin birbirinden asla ayrılamayacağını, çünkü; birbirleriyle karşılıklı ilişkileri içinde anlam kazanacaklarını iddia etmektedir.

Bilinç Sorununa Felsefi Yaklaşımlar

Bilinç nasıl tanımlarsa tanımlansın neyin bilince sahip olduğu ve neyin olmadığına karar vermek kolay görünmemektedir. Bilincin tanımlanması ve açıklanmasıyla ilgili en temel sorun fiziksel bir evrende bilincin nasıl olanaklı olduğudur. Thomas Nagel *Hiçbir Yerden Bakış* adlı eserinde bilinç kuramı geliştirse de henüz çok uzak olduğumuz kanaatindeyiz.

Yeni Gizemciler: Beynin bilincin nedensel temeli olduğunu kabul eden ama bu bağlantının doğasının bizler için bir giz olduğunu iddia eden araştırmacılar. McGinn de yeni bir gizemci olarak bilinç sorununu insanların zihin ve beden arasındaki ilişkiyi yapısal olarak anlama kapasitelerine sahip olmamalarına bağlar. Bilincin bir şekilde doğal niteliklere dayanarak açıklanabileceğini biz insanların sahip olduğu türden bir beyinden kaynaklandığını düşünür.

İndirgemeci Olmayan Fizikalizm (Supervenience): Bilincin tamamen beynin durumlarını izleyerek onlara bağlı olarak ortaya çıktığını varsayar. Temelindeki fikirse beyin süreçlerinde bir değişiklik meydana gelmeden zihinsel durumlarda bir değişiklik olmayacağıdır. Çıkış noktası bilincin tamamen beynin durumlarına bağlı olduğunu söyleyerek materyalist anlayışla açıklamaktır. Zihin beden sorununu ve bilincin nasıl olup da beynin işleyişinden kaynaklandığını açıklamakta belli sınırlılıklar içermektedir.

Panpsişizm (Tüm Ruhçuluk): Bilincin evrende her yerde, her şeyde olduğunu savunan görüştür. Tüm evren bir zihne sahip organizmadır. Fakat karşı karşıya kaldığı en önemli sorun bilincin bütünlüğü sorunudur. Bilinç bütüncül olarak kendini gösteren bir durumdur. Yani her termostatin veya çivinin bilinçli olduğunu mu varsayacağız?

Bilince Evrimsel Bir Bakış: Evrimsel psikoloji bilincin akıllarımızı diğer insanların akılları için birer model olarak kullanabilmemizi onların davranışlarını tahmin etmeyi sağlamak amacıyla ortaya çıktığını öne sürer. Nicholas Humphrey bilincin bireyin ait olduğu grubun diğer üyelerinin hareketlerini tahmin edebilmesini sağlayacak bilişsel bir hile olarak evrimleştiği fikrini savunur. Daniel Dennet *Bilinç Açıklamak* başlıklı klasik çalışmada bilincin en basit canlı formlarından evrilerek insandaki bilinç düzeyine eriştiğini savunur. Heterofenomenoloji adını verdiği bir yaklaşımla bilinci birinci şahıs bilgisiyle değil üçüncü şahıs bilgisiyle erişilen bir şey olarak açıklamaya çalışır. Bu yaklaşım kendi bilincini değil, başkasının iç yaşantısıyla ilgili olarak söylediklerini

tanımlarını ciddiye alıp bunlar hakkında bilgi sahibi olmaya çalışma esasına dayanır. Heterofenomenoloji, bilincin davranışçılık ekolü gibi yok saymadan ya da elemeci materyalizm gibi tamamen sinirsel ve fizyolojik süreçlere indirgemen, doğa biliminin yöntemleriyle incelenbilmesini olanaklı kılar. Merkezi ve bütünlüklü bir kendilik bilinci fikrini reddeden Denet bunun bir yanılsama olduğunu bütünlüklü ve ayrıcalıklı erişimle kişinin bilgi sahibi olduğu bir kendilik bilincinin olmadığını söyler.

Bilinç: Çözünsüz Bir Bilmecce Mi?

Bilincin bilinip bilinemeyeceği dolayısıyla bilimsel bir araştırma konusu olup olmayacağı tartışması hala sürse de iki önemli sorun alanı bulunmaktadır:

- Nitel zihinsel durumların, yani domatesin kırmızılığını algılamamızın nasıl olup da tamamen fiziksel ve sinirsel süreçlerden kaynaklandığını açıklamak,
- Yönelimsellik sorunudur.

Kendilik Kavramı Ve Kendilik Bilgisi

Zihinlerin nasıl bilineceği sorusu iki yönlü ele alınabilecek bir sorundur. Bunlardan ilki, kendi zihnimizin içinde ne olup bittiğini, nasıl bilebildiğimiz üzerindedir. Bu sorun kendilik bilgisi sorunu olarak bilinir. Diğeriyse ise kendimiz dışında diğer insanların, hatta diğer hayvanların ve makinelerin bir zihne sahip olduğunu nasıl bilebiliriz sorusudur. Bu soru da başka zihinler sorunu olarak bilinir.

Kendilik Kavramı

Bir organizmanın **kendilik** olduğunu söylemek, aslında o organizmanın, kendisi ve diğerleri arasında ayırım yapabilme kabiliyeti olduğunu söylemektir.

Kendiliğin Bir Şey Oluşu: Kendilik genellikle bireyin kafasının içinde var olan bir şey olarak düşünülür. Bu anlamda kendilik, bir şeyin parçası, niteliği, bir olay ya da süreç değildir. Kendilik, bir masa, bir sandalye gibi bir şey olarak düşünülmez, ama yine de kendi varlığı olan bir şey olarak tasarlanır.

Kendiliğin Zihinsel Oluşu: Kendiliğin zihinsel olması da bir şey olması kadar belirsiz bir nitelemedir. Kendilik bir şey, düşünen bir ilke olarak ele alındığında, özellikle zihinsel bir olgu olan bir şey olarak tasarlanır.

Kendiliğin Zaman içinde ve Belli Bir Zamanda Tek Oluşu: Kendiliği bir şey olarak tasarlamak, doğal olarak, onun tek bir şey olduğunu varsayar. Ama burada söz konusu olan şey kendiliğin ne anlamda tek olduğudur. Kendiliğin tekliği, onun bir şey olması gibi, onun zihinsel doğasından kaynaklanır. Kendiliğin materyalist bir yaklaşımla zihinsel özelliğine ek olarak, zihinsel olmayan özellikleri de olduğu ya da hiçbir şekilde zihinsel olmadığı düşünülebilir. Ama bu durumda da kendiliğin tekliği onun zihinsel olmayan doğasına, yani tek bir beyin olmasına bağlı değildir, kendiliğin zihinsel özellikleriyle bağlantılıdır.

Kendiliğin Varlıksal Olarak Ayırı Oluşu: Kendiliğin varlıksal olarak ayırı oluşuna şüphe yok ama neden ayırı olduğu sorusuna birkaç farklı yanıt verilebilir. Bir kere kendiliğin düşünceler, deneyimler vb. gibi zihnin içinde olup biten bilinçli şeylerden varlıksal olarak ayırı olduğu düşünülür. Yaygın inanışa göre kendilik, düşüncelere, duygulara, deneyimlere sahiptir, ama kesinlikle onlarla aynı şey değildir. Onlardan yapılmış da değildir. Hatta bu görüşü bir adım daha ileri götürerek, kendiliğin inançlar, tercihler, hatıralar, kişilik özellikleri gibi, kişinin doğuştan eğilimsel zihinsel özelliklerden de ayırı olduğu söylenebilir. Kendiliğin; inançları, istekleri, hatıraları, kişilik özellikleri vardır, ama onlarla aynı şey değildir, onlardan yapılmış da değildir.

Kendiliğin Deneyimin Öznesi Oluşu: Bu varsayım, kendiliğin bir şey olarak düşünülmesiyle bağlantılıdır. Kendilik, bir şey olarak ortaya konduğunda, akla ilk gelen soru “nasıl bir şeydir?” sorusudur ve bu sorunun da ilk akla gelen yanıtı “deneyimin öznesi”dir. Deneyimin

öznesi nedir diye sorulacak olursa bu sorunun cevabı, her birimiz için çok açık ve yalın görünür.

Kendiliğin Bir Eyleyici Oluşu: Kendiliğin çift kutupluluğu bilinen bir özelliğidir. Bir yandan edilgin bir bağlı olma anlamı vardır; deneyimin öznesi deneyime bağlıdır, onu yaşarlar. Öte yandan, etkin bir anlamı da vardır; deneyimin veya bilincin *öznesi*, her zaman için, özsel olarak etkin bir şey, bir amacı olan bir eyleyici olarak düşünülür ve bu eyleyicilik fikri kesinlikle bizim alışıldık zihinsel kendilik anlayışımızın bir parçasıdır.

Kendiliğin Bir Karaktere ya da Kişiliğe Sahip Olması: Kendiliğin bir kişiliğe sahip olması, bir insanın bütün olarak bir kişiliğe sahip olmasıyla aynı şeydir.

Kendilik Bilgisi

Bir organizmanın bir kendiliği olması demek, o organizmanın, kendisini diğerlerinden ayırt etme kapasitesine sahip olması, kendini ayrı bir kişi olarak bilmesi demektir. Yaşamımız boyunca kendimiz hakkında, kendimizi başkalarından farklı kılan kişilik özelliklerimiz, ilgilerimiz, tercihlerimiz hakkında bilgiler toplarız. Kendilik bilgisini edinmek iki farklı süreç olarak düşünülebilir. Bir anlamda, etkin bir eyleyici olarak, kendiliğin diğerleriyle diğer insanlarla ve nesnelerle ilişkisini değerlendirmesini içerir. Diğer yandan kişinin, kendi üzerine, kendi düşünceleri, eylemleri üzerine dönük düşünmesi kendilik bilgisinin önemli bir yanını oluşturur. Kendilik bir zihinsel tasarımdır ve kişinin diğer zihinsel tasarımlarından da ilkece bir farklılığı yoktur. Kendilik tasarımının, kendilik bilgisiyle yakından bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Kihlstrom ve Cantor’un (1984) geliştirdikleri kendilik anlayışı, bilişsel ve sosyal psikolojik bir perspektiften, kendilik tasarımının kendilik bilgisiyle bağlantısını gösterir.

Başka Zihinler Sorunu

Başka zihinler sorununa geleneksel olarak bulunan çözüm, benzerlik ya da analogi argümanı olarak bilinir. Diğer insanların ve hatta üst düzey hayvanların davranışları, kendi davranışlarımıza benzer olduğunda, onların davranışlarının da aynen bizimki gibi benzer zihinsel durumlarla ilişkili olduğunu, kendi duygu ve davranışlarımızdan hareketle çıkarsama eğilimindeyizdir.

Başka zihinlerin de bilinçli olduğuna inanmak onların davranışlarından çıkarım yapmayı gerektirir. Bu tür çıkarımlar, ancak onların yaşantılarına dayandıklarında doğrulanabilirler. Oysa böyle bir durumda, bizim genelleme yapmak için kullanabileceğimiz tek yaşantı, kendi yaşantımızdır. Başka zihinler sorununa, en yaygın olarak önerilen benzerlik argümanı, birçok eleştiriye açıktır. Sadece kendi zihnimizi örnek alarak, başkalarının da benzer zihinsel süreçlere sahip olduğuna karar vermek, yeterince güçlü ve sağlam bir çıkarım değildir. Bu yüzden, özellikle felsefi davranışçılık ekolü içinde Wittgenstein, Strawson gibi düşünürler tarafından bu probleme çeşitli çözüm yolları önerilmiştir.

Benzerlik Argümanı

Başka zihinler sorununu çözmek üzere önerilen en klasik yaklaşım **benzerlik argümanıdır**. Bu argüman, kişinin zihinsel süreçleriyle davranışları ve bedensel durumları arasında bağlantı olduğu görüşüne dayanır.

Benzerlik argümanına getirilen ilk eleştiri, argümanın sonucunun zorunlu olmamasıdır. Bu eleştiriye göre, zihinsel ve fiziksel durumlar arasında gözlenen bağlantının, benzer durumlarda da aynı şekilde olduğu sonucuna varabilmek için, önce çok sayıda ve çeşitli örneklerde, bu bağlantının gözlenmesi gerekmektedir. Bununla bağlantılı başka sorunlar da vardır. Eğer birisinin, başka zihinlere ilişkin bilgisi, sadece kendi durumuna ilişkin gözlemleriyle sınırlıysa o zaman, renk körü olan kişilerin, diğer insanların kendilerinin göremediği renkleri gördüğüne inanmaları ya da sağır bir kişinin, bir başkasının duyamadığı sesleri duyduğuna inanması imkânsızdır. Bu görüşe göre, başka zihinlerin içeriği, kişinin kendi zihninin içindekilerle sınırlıdır. Benzerlik argümanına getirilen diğer eleştiriler argümanın yapısıyla ilgilidir. Bu eleştirilerden ilkinde göre, argümanın sonucunun doğruluğunu test etmek imkânsızdır; diğerine göre ise argümanın geçerliliği, kişinin zihinsel bir süreçte sahip olmanın ne demek olduğunu sadece kendi yaşantısına dayanarak öğrenmesi gerektiği olgusuna dayanmaktadır.

Ludwig Wittgenstein'in Benzerlik Argümanına Eleştirisi

Benzerlik argümanını, kişinin ağrı ya da kızgınlık gibi zihinsel bir durumu öncelikle belirleyebilmesini, daha sonra ortaya çıktığında da tanımlayabilmesini gerektirir. Wittgenstein'in eleştirisi, Kartezyen zihin anlayışının, zihnin ve anlamın ne olduğuna ilişkin kavrayışı üzerindedir. Descartes'a göre, bir kişinin zihin durumları, anlamlarını, kişiye özel içsel durumların isimlendirilmesinden alır.

John Locke on sekizinci yüzyılda, Wittgenstein'e benzer bir şekilde, insanın zihnindeki mavi idesinin, bir başka insanın mavi idesinden farklı olabileceğini tartışarak, Kartezyen zihin anlayışının bu sonucunu eleştirir.

Wittgenstein özellikle, salt kendi öznel deneyimlerimizden hareketle diğerlerinin zihinsel durumları ve deneyimleri hakkında bilgi sahibi olabileceğimiz savını eleştirir. Wittgenstein, başkalarının zihinsel durumları, kişinin doğrudan deneyiminin dışında yer alıyorsa o zaman, "benim dışındaki zihinsel durumlar" ifadesinin, ne anlama geldiğini sorgular. Bu sorun, eğer kişinin bütün bilebildiği kendi zihninin duyuşal verileri ve zihinsel imgelerinden ibaretse o zaman, bağımsız olarak var olan bir dışsal dünyanın varlığından nasıl emin olabiliriz sorusuyla paraleldir.

P. F. Strawson'un Benzerlik Argümanına Eleştirisi

P. F. Strawson'un benzerlik argümanına yönelttiği eleştiri, Wittgenstein'in görüşleri ışığında, zihinsel terimleri nasıl

edindiğimiz ve kullandığımıza ilişkin bir bakış açısı da sunar.

Hem Wittgenstein, hem de Strawson benzerlik argümanına yönelttikleri eleştirilerinde, başkalarının zihnini göz önüne almadan, kişinin kendi zihnini bilmesinin olanaklı olmadığından hareket ettikleri için, her iki görüş de davranışçılıkla damgalanmıştır. Çünkü, başkalarına zihinsel durumlar atfetmek, esasta onların davranışlarının gözlenmesine dayanır. Gerçekten de benzerlik argümanına getirilen eleştirilerden sonra, başka zihinler sorununa karşı üretilen çözümlerden en bilineni ve üzerinde en çok tartışılanı, davranışçılık ekolü içinde önerilen çözümdür.

Davranışçılık ve Başka Zihinler Sorununa Çözüm Önerisi

Benzerlik argümanının içine düştüğü zorlukları gören davranışçılar, bütün psikolojik ifadelerin davranışlar düzeyinde anlaşılıp açıklanabileceği temeline dayanan bir çözüm üretmişlerdir. Davranışçılara göre, benzerlik argümanının temel sorunu, zihinsel durumlarla davranışlar arasında kurulan genellemelerin, deneysel gözlemlerle tam olarak desteklenememesidir.

Davranışçı çözüme alternatif bir çözüm önerisi **halk psikolojisi kuramından** getirilebilir. Buna göre, kişilerin davranışları, en iyi biçimde arzular, inançlar, algılar, duyular ve benzeri durumlar bağlamında açıklanabilir ve yordanabilir. Bu, günlük hayatta herkes tarafından insanların davranışlarını anlamada kullanılan en iyi yol olduğuna göre, diğerlerinin de "başka zihinler" olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Dolayısıyla diğer varlıkların, hatta makinelerin bile, eğer onlara atfettiğimiz zihinsel ve psikolojik süreçler, onların genel olarak davranışlarını açıklamakta ve yordamakta başarılı oluyorsa o zaman, içsel zihinsel süreçlere sahip olduklarını kabul etmek gerekir.